

Μετρώντας το Χρόνο - Τα Ημερολόγια Των Αρχαίων Ελλήνων

Από το βιβλίο των
Στράτου Θεοδοσίου και Μάνου Δανέζη

«Η Οδύσσεια των Ημερολογίων»
Εκδόσεις Δίαυλος – Αθήνα 1995

Στην κλασική Ελλάδα, όπως είναι σήμερα γνωστό, κάθε μία ελληνική πόλη και περιοχή είχε διαφορετικό ημερολόγιο και μάλιστα ατελή σεληνιακά. Ομοίως γνωρίζουμε ότι οι ελληνικές πόλεις δεν δημιούργησαν ποτέ ένα ακριβές ηλιακό ημερολόγιο. Παρόλα αυτά θα ήταν παράλειψή να μην αναφέρουμε τις επιστημονικές προσπάθειες των σπουδαίων Ελλήνων αστρονόμων της αρχαιότητας, του Κλεόστρατου, του Εύδοξου, του Μέτωνα, του Κάλλιππου και του Ίππαρχου, οι οποίοι προσπάθησαν και εργάστηκαν επιστημονικά προκειμένου να επιτύχουν το αστρονομικά, σχεδόν, αδύνατο. Να εναρμονίσουν, δηλαδή, τον σεληνιακό με τον αντίστοιχο ηλιακό χρονικό κύκλο στα πλαίσια μεγάλων χρονικών περιόδους.

Επιπλέον, θα πρέπει να τονίσουμε ότι αν και οι Έλληνες δεν χρησιμοποίησαν ηλιακά ημερολόγια, εντούτοις σ' αυτούς οφείλεται η καθιέρωση του ηλιακού ημερολογίου.

Ο Έλληνας βασιλιάς της Αιγύπτου Πτολεμαίος Γ' ο Ευεργέτης (279-222 π.Χ.) ήταν ο πρώτος που υποχρέωσε το συντηρητικό ιερατείο της Αιγύπτου να διορθώσει και να συγχρονίσει το κοίλο αιγυπτιακό έτος με το αντίστοιχο ηλιακό, ασχέτως αν κοινωνικοί, θρησκευτικοί και πολιτικοί λόγοι δεν επέτρεψαν την παγίωση της πρότασής του.

Επίσης, στον Έλληνα αστρονόμο Σωσιγένη (46 π.Χ.) οφείλεται η δημιουργία του Ιουλιανού ημερολογίου, το οποίο μετά την προσαρμογή του από τον πάπα Γρηγόριο ΙΓ' (1582 μ.Χ.) χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα.

Ας γνωρίσουμε, λοιπόν, την ιστορία των ελληνικών ημερολογίων της αρχαιότητας και μέσω των χρονικών κύκλων που εισήγαγαν οι αρχαίοι Έλληνες αστρονόμοι, ας προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε το μεγαλείο της αστρονομικής σκέψης τους.

Τα Αρχαία ελληνικά ημερολόγια

Ο παλαιότερος ελληνικός συμβολισμός του έτους δίνεται από τον Όμηρο στην Οδύσσεια και αφορά τη μυθολογία του θεού-Ήλιου.

Κατά τον μύθο, στη νήσο Θρινακία ή Τρινακρία (αρχαία ονομασία της Σικελίας) ο θεός Ήλιος είχε 7 αγέλες βοών και 7 ποιμνία, που αποτελούνταν αντίστοιχα από 50 ζώα, τα οποία δεν αυξάνονταν ούτε ελαττώνονταν ποτέ (Ομ. Οδυσ. Μ', 127). Η περιγραφή αυτή συμβόλιζε το έτος το οποίο –κατά τους αρχαϊκούς χρόνους– πίστευαν ότι αποτελείτο από 50 εβδομάδες, που κάθε μία είχε 7 μέρες και 7 νύχτες.

Όπως όλοι οι αρχαίοι λαοί, έτσι και οι Έλληνες χρησιμοποιούσαν αρχικά πρωτογενές σεληνιακό ημερολόγιο 354 ημερών.

Ο Κηνσωρίνος (Censorinus), ο Ρωμαίος συγγραφέας του 3ου μ.Χ. αιώνα, στο έργο του «Περί Γενεθλίου ημέρας», ονομάζει τους Αρκάδες «προσελήνους» ως πρώτους από όλους τους Έλληνες που στήριζαν το ημερολόγιό τους στον συνοδικό σεληνιακό μήνα.

Ο θρύλος, όμως, αναφέρει ότι οι Αρκάδες εκαυχόντο αφ' ενός μεν ότι η ιερή πόλις τους Λυκόσουρα κτίστηκε πριν από τον Κατακλυσμό του Δευκαλίωνα, αφ' ετέρου δε ότι οι ίδιοι προηγούντο και αυτής της δημιουργίας της Σελήνης. Για τον λόγο αυτόν, οι Αρκάδες ονομάστηκαν από τον Αριστοτέλη *Προσέληνοι* και από τους Λατίνους συγγραφείς *Proselenes*. Ο θρύλος αυτός, βέβαια, κατά πάσα πιθανότητα στηρίζεται στο γεγονός ότι πιθανώς πρώτοι οι Αρκάδες απ' όλους τους Έλληνες δημιούργησαν ημερολόγιο που βασιζόταν στον συνοδικό σεληνιακό μήνα. Πάντως, είναι γνωστό ότι μετά την Κάθοδο των Δωριέων στην Ελλάδα, οι Πελασγοί διατηρήθηκαν αμιγώς μόνο στην ορεινή Αρκαδία· γι' αυτόν τον λόγο οι Αρκάδες θεωρούσαν τους εαυτούς τους γηγενείς. Έτσι, μερικές από τις αρχαιότερες παραδόσεις συνεχίστηκαν και διατηρήθηκαν στην ορεινή περιοχή της Αρκαδίας, ενώ είχαν ουσιαστικά εξαφανιστεί από την υπόλοιπη Ελλάδα.

Οι αρχαϊκές πηγές από τον ελλαδικό χώρο, όπως πήλινες πινακίδες του 13ου π.Χ. αιώνα, τα έργα του Ομήρου, του Ησίοδου κ.ά., αποκαλύπτουν τη χρήση σεληνιακών μηνών από τις ελληνικές πόλεις-κράτη.

Ο Ησίοδος αναφέρει μεθόδους υπολογισμού του έτους βασισμένες στην παρατήρηση λαμπρών άστρων. Στο έπος του «*Εργα και ημέραι*» αναφέρει ως χρόνο αμητού (θερισμού) την περίοδο που το ανοικτό σμήνος των Πλειάδων ήταν ορατό με γυμνό μάτι λίγο πριν την αυγή, ενώ ως χρόνο οργώματος την περίοδο λίγο μετά την παροδική εξαφάνιση των Πλειάδων, των Υάδων και του αστερισμού του Ωρίωνα από τον ουρανό (*Εργα και Ημέραι*, 383-284, 614-616)

Επίσης, ο Ησίοδος συμβουλεύει τους γεωργούς να αλωνίζουν τα στάχυα όταν πρωτοεμφανίζεται ο Ωρίωνας, ένας αστερισμός που πολλοί αρχαίοι συγγραφείς θεωρούσαν ως ημερολογιακό δείκτη. Αυτό βασιζόταν στο γεγονός ότι η ανατολή του κατά τις πρωινές ώρες συνέπιπτε με την αρχή του καλοκαιριού, ενώ η ανατολή του τα μεσάνυχτα συνέπιπτε με την αρχή της συγκομιδής των σταφυλιών. Τέλος, η ανατολή του κατά τις απογευματινές ώρες υποδείκνυε ότι πλησίαζε η ψυχρή εποχή του χειμώνα.

Ο Ιπποκράτης αναφέρει τις Πλειάδες και είχε επισημάνει το ότι διαιρούσαν το έτος σε τέσσερις εποχές, που βέβαια σχετίζονταν με τη θέση του ωραίου αυτού ανοικτού σμήνους στον ουρανό. Το καλοκαίρι άρχιζε με την εμφάνιση των Πλειάδων και διαρκούσε μέχρι την ανατολή του Αρκτούρου, του λαμπρότερου άστρου του αστερισμού του Βοώτη. Το φθινόπωρο διαρκούσε μέχρι την «εσπερία δύση» των Πλειάδων, ενώ τότε ακριβώς άρχιζε ο χειμώνας, που τελείωνε την εαρινή ισημερία. Κατόπιν, άρχιζε η εποχή της άνοιξης που διαρκούσε μέχρι την ανατολή των Πλειάδων.

Ο λαός για τον προσδιορισμό των εποχών του έτους χρησιμοποιούσε ένα πλήθος φαινομένων που παρατηρούσε στη φύση. Ο Ησίοδος αναφέρει πολλά από αυτά. Όπως τις κραυγές των αποδημητικών γερανών, οι οποίοι προανάγγελλαν τόσο την περίοδο του οργώματος, όσο και την έναρξη της εποχής της σποράς, την αναρρίχηση των σαλιγκαριών στα φυτά, η οποία έδειχνε το τέλος του σκαψίματος των αμπελώνων κ.ά.

Αυτή η ταυτόχρονη χρησιμοποίηση πολιτικών και «φυσικών» ημερολογίων είναι χαρακτηριστικός τρόπος υπολογισμού του χρόνου από τους αρχαίους Έλληνες.

Κατά τους κλασικούς χρόνους και μετέπειτα, οι μήνες, οι ονομασίες των οποίων σχετίζονταν με τις γιορτές προς τιμήν των ελληνικών θεοτήτων και βασιζόνταν στον συνοδικό σεληνιακό μήνα, άρχιζαν από τη στιγμή που πραγματοποιείτο η φάση της νέας Σελήνης.

Στην αρχαία Ελλάδα, όπως είναι σήμερα γνωστό, δεν υπήρχε ενιαίο ημερολόγιο. Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν κατά τόπους διάφορα ημερολόγια, όπως το αττικό (αθηναϊκό), των Λακεδαιμονίων, των Βοιωτών, των Δελφών, της Δήλου, της Κρήτης, των Μακεδόνων, των Κυπρίων κ.ά.

Τα ημερολόγια αυτά δεν συμφωνούσαν γενικά μεταξύ τους, επομένως δεν συμφωνούσαν ούτε τα εορτολόγια των αρχαίων Ελλήνων.

Το αττικό έτος άρχιζε την πρώτη νουμηνία (νέα Σελήνη), μετά το θερινό ηλιοστάσιο, των Λακεδαιμονίων κατά τη φθινοπωρινή ισημερία, ενώ το αιτωλικό άρχιζε το χειμερινό ηλιοστάσιο.

Το πιο αξιόλογο και λεπτομερές ήταν το αρχαίο αττικό ή αθηναϊκό ημερολόγιο, το οποίο και θα μελετήσουμε αναλυτικότερα. Δεν θα παραβλέψουμε όμως τις γιορτές και τους μήνες των άλλων ελληνικών πόλεων, τους οποίους –εκτός από τον συγκεντρωτικό πίνακα που δίνουμε– θα τους μελετήσουμε λεπτομερώς είτε στους αντίστοιχους αττικούς μήνες, για όσους έχουν κάποια σχέση μ' αυτούς, είτε στο τέλος των ελληνικών μηνολογίων κατ' αλφαβητική σειρά.

Ας δούμε πρώτο απ' όλα το αρχαίο αττικό ή αθηναϊκό ημερολόγιο.

Το αρχαίο αθηναϊκό ημερολόγιο

Οι αρχαίοι Αθηναίοι είχαν υιοθετήσει ένα σεληνιακό ημερολόγιο που υπολόγιζε ότι η διάρκεια του έτους ήταν ίση με 354 ημέρες. Το έτος αυτό διαιρείτο σε 12 σεληνιακούς μήνες των 29,5 κατά μέσον όρο ημερών. Επειδή όμως οι μήνες έπρεπε να έχουν ακέραιο αριθμό ημερών, οι Αθηναίοι θεωρούσαν ότι περιλάμβαναν εναλλάξ 30 ημέρες (πλήρης μήνας) και 29 ημέρες (κοίλος μήνας). Έτσι, συμπληρώνονταν το άθροισμα των 354 ημερών ($6 \times 30 + 6 \times 29 = 354$ ημέρες).

Τα ονόματα των δώδεκα μηνών του πολιτικού έτους των αρχαίων Αθηναίων –και η κατά προσέγγιση αντιστοιχία τους με τις περιόδους του σημερινού Γρηγοριανού ημερολογίου– είναι τα εξής:

Οι δώδεκα μήνες του αρχαίου αθηναϊκού ημερολογίου

ονομασία	διάρκεια	αντιστοιχία
1. Εκατομβαιών	30 ημέρες=B' 15ήμερο Ιουλίου και A' 15ήμερο Αυγούστου.	
2. Μεταγειτινίων	29 ημέρες=B' 15ήμερο Αυγούστου και A' 15ήμερο Σεπτεμβρίου.	
3. Βοηδρομιών	30 ημέρες=B' 15ήμερο Σεπτεμβρίου και A' 15ήμερο Οκτωβρίου.	
4. Πυανεσιών	29 ημέρες=B' 15ήμερο Οκτωβρίου και A' 15ήμερο Νοεμβρίου.	
5. Μαιμακτηριών	30 ημέρες=B' 15ήμερο Νοεμβρίου και A' 15ήμερο Δεκεμβρίου	
6. Ποσειδεών	29 ημέρες=B' 15ήμερο Δεκεμβρίου και A' 15ήμερο Ιανουαρίου.	
7. Γαμηλιών	30 ημέρες=B' 15ήμερο Ιανουαρίου και A' 15ήμερο Φεβρουαρίου.	
8. Ανθεστηριών	29 ημέρες=B' 15ήμερο Φεβρουαρίου και A' 15ήμερο Μαρτίου.	
9. Ελαφηβολιών	30 ημέρες=B' 15ήμερο Μαρτίου και A' 15ήμερο Απριλίου.	
10. Μουνυχιών	29 ημέρες=B' 15ήμερο Απριλίου και A' 15ήμερο Μαΐου.	
11. Θαργηλιών	30 ημέρες=B' 15ήμερο Μαΐου και A' 15ήμερο Ιουνίου.	
12. Σκιροφοριών	29 ημέρες=B' 15ήμερο Ιουνίου και A' 15ήμερο Ιουλίου.	

Οι ονομασίες των μηνών αυτών, όπως θα δούμε στη συνέχεια, βρίσκονταν σε άμεσο συσχετισμό με αντίστοιχες γιορτές που γιορτάζονταν κατά τη διάρκειά τους

Παράσταση του αθηναϊκού αυτού λειτουργικού μηνολογίου διασώθηκε στη ζωφόρο που βρίσκεται εντοιχισμένη στον μικρό βυζαντινό ναό του Αγίου Ελευθερίου της Αθήνας. Ο ναός αυτός, γνωστός και ως Παναγία η Γοργοεπήκοος, ορθώνεται πλάι στη Μητρόπολη της Αθήνας και κτίστηκε από τη Βυζαντινή αυτοκράτειρα Ειρήνη την Αθηναία (775-802 μ.Χ.).

Το υπέροχο αυτό γλυπτό ημερολόγιο, με αστρονομικές παραστάσεις και τον ζωδιακό κύκλο, χρονολογείται πιθανώς από τον 4ο π.Χ. αιώνα.

Το ανάγλυφο αυτό διαιρείται σε 12 τμήματα, όσοι ήταν, δηλαδή, και οι αθηναϊκοί μήνες. Στην αρχή κάθε τμήματος υπάρχει ένας άνθρωπος ντυμένος ανάλογα με την εποχή, ενώ κάθε τμήμα τελειώνει με το αντίστοιχο ζωδιακό σύμβολο. Ενδιάμεσα υπάρχουν παραστάσεις που έχουν σχέση με τις γεωργικές ασχολίες ή τις γιορτές του μήνα.

Αρχαιολόγοι-μελετητές διαιρούν το λειτουργικό αυτό μηνολόγιο σε πέντε εποχές: στο *Μετόπωρον* (μετά δηλαδή τις οπώρες) με έναν μόνο μήνα, τον Πυανεσιώνα, στον *χειμώνα*, την *άνοιξη* και το *καλοκαίρι*· κάθε μία εποχή με τρεις μήνες, και τέλος στο *φθινόπωρο* με δύο μήνες, τον Μεταγειτινίωνα και τον Βοηδρομιώνα.

Οι πέντε αυτές εποχές υποδηλώνονται με ισάριθμες ανάγλυφες μορφές, η κάθε μία από τις οποίες δείχνει και υπαινίσσεται τη φύση της αντίστοιχης εποχής.

Οι αρχαίοι αττικοί μήνες

Ας γνωρίσουμε, όμως, την ιστορία των αρχαίων αττικών μηνών, τις θεότητες στις οποίες ήταν αφιερωμένοι και τις θρησκευτικές γιορτές που ήταν συνδεδεμένες μ' αυτούς.

1. Εκατομβαιών

Ο πρώτος μήνας του αττικού ημερολογίου, που γενικά αντιστοιχούσε στο 2ο ήμισυ του Ιουλίου και στο 1ο ήμισυ του Αυγούστου του Γρηγοριανού ημερολογίου, εφ' όσον το αττικό έτος άρχιζε την πρώτη νουμηνία μετά το θερινό ηλιοστάσιο (21 Ιουνίου).

Αυτός ο μήνας πήρε το όνομά του από τα *Εκατόμβαια*, σπουδαίες γιορτές, στο πλαίσιο των Παναθηναίων, που ετελούντο τον μήνα αυτόν προς τιμήν του Απόλλωνα στην Αθήνα και του Δία σε άλλες ελληνικές πόλεις.

Στις δημόσιες αυτές γιορτές θυσιάζονταν *Εκατόμβαι*, δηλαδή 100 βόδια, προς τιμήν του εορτάζοντος θεού, που γι' αυτόν τον λόγο ονομαζόταν *Εκατομβαιός*.

Στη διάρκεια του Εκατομβαιώνα γιορτάζονταν στην Αθήνα τα *Κρόνια* –την 12η του μηνός– και τα *Αθήναια* –που αργότερα μετονομάστηκαν σε *Παναθήναια*– η αρχαιότερη και σημαντικότερη γιορτή των Αθηναίων, αφού κατά την παράδοση: «*Εριχθόνιος και των Παναθηναίων την εορτήν συνεστήσατο*» (Πάριον Χρονικόν, στ. 18). Κορυφαία ημέρα της γιορτής, με την οποία φαίνεται ότι έκλεινε ο εορταστικός κύκλος, ήταν η 28η του Εκατομβαιώνα, κατά την οποία οι Αθηναίοι τιμούσαν τα γενέθλια της πολιούχου θεάς τους Αθηνάς. Αργότερα, πιθανώς από τα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ., γιορτάζονταν και τα *Μεγάλα Παναθήναια*, από την 21η ή την 24η μέχρι την 28η του Εκατομβαιώνα ανά τετραετία. Με τη σπουδαία γιορτή των Παναθηναίων που γιορταζόταν με μεγαλοπρέπεια, οι Αθηναίοι τόνωναν αφ' ενός μεν την πίστη τους στη θεά και το κράτος τους, αφ' ετέρου δε έστελναν ένα μήνυμα σε φίλους και εχθρούς για το μεγαλείο και τη δύναμη της Αθήνας.

Τη 16η του μηνός γιορτάζονταν τα *Συνοίκια* ή *Ξυνοίκια*, μια από τις αρχαιότερες ετήσιες γιορτές των αρχαίων Αθηναίων προς τιμήν της θεάς Αθηνάς. Σύμφωνα με την παράδοση η γιορτή δημιουργήθηκε και καθιερώθηκε από τον Θησέα, όταν συνένωσε σε πόλη (συνοικισμό) τις 11 κωμοπόλεις και τα χωριά της Αττικής (Θουκ. Β' 15, 1-2). Τα Συνοίκια ετελούντο με αναίμακτες θυσίες στη θεά Αθηνά και τη θεά Ειρήνη (Σχλ. Αριστοφ. Ειρ. 1019). Αργότερα αναφέρονταν και με τις ονομασίες *Μετοίκια* ή *Συνοικέσια*.

Εκατόμβαιος ονομαζόταν μήνας των ιωνικών πόλεων της Μικράς Ασίας, που ως ονομασία αντιστοιχεί προς τον αττικό μήνα Εκατομβαιώνα, αλλά σύμφωνα με το Ημερολόγιο της Φλωρεντίας (Hemerologium Florentinum) διαρκούσε από τις 24 Ιουνίου ως τις 24 Ιουλίου.

Στη Σπάρτη ο αντίστοιχος μήνας με τον αττικό Εκατομβαιώνα ονομαζόταν *Εκατομβεύς*, και κατά τη διάρκειά του γιορτάζονταν τα *Υακίνθια*, γιορτή προς τιμήν του εξαιρετικής ομορφιάς Υάκινθου, τον οποίον φόνευσε κατά λάθος ο Απόλλωνας. Τα Υακίνθια ήταν γιορτή που συμβόλιζε την ανά έτος θνήσκουσα και αναγεννώμενη βλάστηση. Από το γεγονός αυτό, αρκετοί ερευνητές θεωρούν ότι ο Εκατομβεύς αντιστοιχούσε μάλλον στον ανοιξιάτικο μήνα Θαργηλιώνα.

Τέλος, ως *Εκατόμβιος* είναι γνωστός μήνας στην πόλη Αλω της Φθιώτιδας (IG. IX 2, 109 b 50) αντίστοιχος του αττικού μήνα Εκατομβαιώνα.

2. Μεταγειτινών

Ήταν ο δεύτερος μήνας του αττικού ημερολογίου, που αντιστοιχούσε στην περίοδο από 15 Αυγούστου μέχρι 15 Σεπτεμβρίου του σημερινού Γρηγοριανού ημερολογίου. Η ονομασία του, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, οφείλεται στα *Μεταγειτνια*, γιορτή προς ανάμνηση του μετοικισμού του Θησέα από τη Μελίτη (δήμο των Αθηνών, Δ. της αγοράς) στη Διόμεια (δήμο των Αθηνών Ν.Α. της πόλης).

Αυτόν τον μήνα στην Αθήνα γίνονταν οι μετοικήσεις, δηλαδή οι μετακομίσεις και συνεπώς η αλλαγή των γειτόνων (μεταγειτνια). Στη γιορτή αυτή οι Αθηναίοι τιμούσαν τον Μεταγειτνιο Απόλλωνα.

Ο Μεταγειτινών ήταν ο η αρχή του νέου οικονομικού έτους, οπότε άρχιζαν οι προετοιμασίες της τέλεσης των μυστηρίων, και το τέλος του στρατιωτικού έτους, οπότε πανηγυριζόνταν τα γυμνιστικά *Εζιτήρια*.

Ο αντίστοιχος προς τον Μεταγειτινιόνα μήνας των Αργείων και των Λακεδαιμονίων ονομαζόταν *Κάρνειος*. Η ονομασία του οφείλεται στον ονομαστό μάντη Κάρνο, γιο του Δία και της Ευρώπης, ο οποίος είχε διδαχθεί τη μαντική τέχνη από τον ίδιο τον θεό Απόλλωνα.

Σύμφωνα με τον μύθο, ο Κάρνος φονεύθηκε από το αφηνιασμένο άλογό του, όταν οι Δωριείς εισέβαλαν στην Πελοπόννησο. Ο θεός Απόλλωνας, επειδή θεώρησε υπεύθυνους για τον φόνο του Κάρνου τους Λάκωνες, έριξε λοιμό στη χώρα. Για να εξιλεωθούν, λοιπόν, αυτοί δημιούργησαν τα *Κάρνεια*, ειδική γιορτή προς τιμήν του Κάρνου, που γιορταζόταν στον ομώνυμο μήνα (Σχλ. Β, 8,3). Κατά τη διάρκεια της γιορτής τιμούσαν τον Απόλλωνα Κάρναιο, προστάτη των κοπαδιών. Ο μήνας Κάρνειος αναφέρεται εκτός από τη Σπάρτη και στα μηνολόγια του Αργους, της Επιδαύρου, της Ρόδου και των δωρικών αποικιών της Σικελίας. Στις Συρακούσες ο Κάρνειος ήταν, όπως αναφέρει ο Πλούταρχος, αντίστοιχος με τον αττικό Μεταγειτινιόνα: «*του Καρνείου μηνός, ον Αθηναίοι Μεταγειτινιόνα προσαγορεύουσι*» (Πλούταρχος, Νικ. 28). Όπως είναι γνωστό από επιγραφές, ο αντίστοιχος προς τον Μεταγειτινιόνα μήνας των Βοιωτών ονομαζόταν Πάνεμος ή Πάναμος, μια ονομασία μήνα που τη συναντάμε σε πολλά ελληνικά μηνολόγια (Σπάρτη, Επίδαυρος, Αργος, Ρόδος ή ως Πάνημος σε Δήλο, Θεσσαλία και Μακεδονία) αλλά με διαφορετική σειρά στο έτος.

Ο Μεταγειτινών ή Μεταγιτινών αναφέρεται και στα ημερολόγια νησιών του Αιγαίου, όπως της Δήλου, Σάμου, Κω και Καλύμνου, ενώ στη Ρόδο αναφέρεται ως Μεταγειτνιος.

3. Βοηδρομιών

Ονομασία του τρίτου –και σε παλαιότερες εποχές του πρώτου– μήνα του αττικού ημερολογίου, που ήταν ο μήνας της φθινοπωρινής ισημερίας.

Ονομάστηκε έτσι λόγω της γιορτής των Βοηδρομιών, την 6η ή την 7η ημέρα του, που πιθανώς αντιστοιχούσε στην 22α Σεπτεμβρίου.

Τα *Βοηδρόμια* ήταν γιορτή προς τιμήν του Βοηδρομίου ή Βοηθού Απόλλωνα, ο οποίος έτρεχε με βοή σε βοήθεια αυτών που ζητούσαν τη συνδρομή του, ιδιαίτερα ως βοηθός και σύμμαχος στον πόλεμο: «*Βοηδρομείν γαρ το βοηθείν ωνομάζεται*»

Οι Αθηναίοι την παραμονή της γιορτής έκαναν θυσίες προς τιμήν της αδελφής του Απόλλωνα, θεάς της άγρας (κυνηγιάς), της Αρτέμιδος της Αγροτέρας. Κάθε χρόνο, λοιπόν, στο χωριό Αγρα ή Αγρες πέρα από το Ιλισό, οι Αθηναίοι τελούσαν εκεί γιορτή στον ναό της Αγροτέρας Αρτεμης προς τιμήν της θεάς, και ο «άρχων-πολέμαρχος» πρόσφερε ως θυσία 500 κατσίκες. Η γιορτή αυτή ξεκίνησε μετά τη μάχη του Μαραθώνα.

Η γιορτή των Βοηδρομιών, κατά τον Πλούταρχο (Πλουτ. Θησ. ΚΖ'), ετελείτο στη μνήμη της νίκης του Θησέα εναντίον των Αμαζόνων και προς τιμήν του Βοηθού Απόλλωνα που τον βοήθησε. Κατά τον Πausανία, η γιορτή θεσπίστηκε από τον Ιώνα σε ανάμνηση της βοήθειας που έστειλε στους Αθηναίους στις μάχες τους εναντίον των Ελευσινίων.

Επίσης, από την 15η του Βοηδρομιώνα και για 9 ημέρες γιορτάζονταν τα Μεγάλα Ελευσίνα Μυστήρια. Η πρώτη ημέρα, η 15η Βοηδρομιώνα, κατά την οποία γινόταν η προκήρυξη της γιορτής ονομαζόταν *αγυρμός*, από τη λέξη *άγυρις* που σημαίνει συνάθροιση ή συγκέντρωση. Ο άρχων-βασιλιάς, που είχε την ανώτατη εποπτεία στα μυστήρια, καλούσε τον δήμο στην Αγορά και με την παρουσία του Ιεροφάντη και του Δαδούχου, ο Ιερός Κήρυκας έκανε την προκήρυξη της γιορτής για να λάβουν μέρος στα μυστήρια οι «*έχοντες καθαρήν την καρδίαν και τας χείρας*»

Οι Αθηναίοι τον μήνα Βοηδρομιώνα –αν και είχε 30 ημέρες– τον θεωρούσαν κοίλο μήνα με 29 ημέρες. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι δεν υπολόγιζαν στην αριθμησή του τη 2η ημέρα του, επειδή, κατά την παράδοση, αντιστοιχούσε στην επέτειο της έριδας του Ποσειδώνα και της Αθηνάς για την επικυριαρχία της Αθήνας (Πλουτ. Συμπ. πρβλ. Θ', 6. Π, Φιλαδ. 489).

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο μήνας αυτός συναντάται με την ίδια ονομασία στην Πριήνη και στην Όλβια της Σκυθίας ως *Βαδρομιών* στη Χίο και στη Λάμψακο και ως *Βαδρόμιος* στην Ρόδο, την Κω, την Κάλυμνο και την Κνίδο. Στον Βοηδρομιώνα αντιστοιχεί ο *Βοαθόιος* ή *Βοαθός*, ο τρίτος μήνας του ημερολογίου των Δελφών. Ο αντίστοιχος προς τον Βοηδρομιώνα μήνας του ημερολογίου της Σπάρτης ήταν ο *Πάναμος*, που αποτελούσε και την αρχή του σπαρτιατικού έτους κατά τη φθινοπωρινή ισημερία.

4. Πυανεσιών

Ο τέταρτος μήνας του αττικού ημερολογίου, που αντιστοιχούσε στην περίοδο από 15 Οκτωβρίου μέχρι 15 Νοεμβρίου του Γρηγοριανού ημερολογίου.

Την 7η ημέρα του ετελούντο τα *Πυανέσια* ή *Πυανόσια* προς τιμήν του θεού Απόλλωνα και της Σκιράδος Αθηνάς (Πλουτ. Θησ. ΚΒ'). Από αυτήν ακριβώς τη γιορτή προήλθε η ονομασία του.

Η γιορτή των Πυανεσιών πήρε το όνομά της από τα *πύανα*, δηλαδή τους κύαμους (κουκιά) και τα όσπρια, που οι εορτάζοντες έτρωγαν και μέρος των οποίων προσέφεραν στους θεούς.

Τα Πυανέσια εθεωρούντο αγροτική γιορτή, με ευχαριστίες προς τον θεό Απόλλωνα για την αφθονία των καρπών της γης.

Κατά τη διάρκεια της γιορτής τα παιδιά γυρνούσαν πόρτα πόρτα κρατώντας την «*ειρεσιώνη*», ένα κλαδί ελιάς με καρπούς του φθινοπώρου τυλιγμένο με μαλλιά, τραγουδώντας το ομώνυμο τραγούδι, που πίστευαν ότι προστάτευε από τις ασθένειες τους καρπούς της γης.

Οι στίχοι του διασώθηκαν και είναι οι παρακάτω:

«*Ειρεσιώνη σύκα φέρει και πίονας άρτους και μέλι εν κοτύλη και έλαιον αναπήσασθαι (αποψήσασθαι) και κύλικ' εύζωρον, ως αν μεθύουσα καθεύδη*».

Οι οικοδέσποινες πρόσφεραν στα παιδιά φιλοδώρηματα και ενώ αυτά έφευγαν χαρούμενα, αυτές κρεμούσαν τη δική τους «*ειρεσιώνη*» πάνω από την εξώπορτά τους, την οποία διατηρούσαν όλο τον χρόνο.

Συνέχεια της ειρεσιώνης θεωρούνται τα ελληνικά κάλαντα των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς.

Κατά τη διάρκεια της γιορτής, ένα αγόρι, του οποίου ζούσαν και οι δύο γονείς (αμφιθαλής), έφερνε την ειρεσιώνη στο ιερό του Απόλλωνα και την έστηνε ή την κρεμούσε στην είσοδο του ναού.

Στη Σάμο, η γιορτή αυτή γινόταν στα ανοιξιάτικα Θαργήλια του Απόλλωνα με θυσίες στον Ήλιο και τις Ώρες (τις εποχές του έτους).

Αυτό το αρχαίο ελληνικό έθιμο των Θαργηλίων αντιστοιχεί στο νεοελληνικό έθιμο του στεφανιού της Πρωτομαγιάς.

Αντίστοιχη με τη ειρεσιώνη ήταν η *κορυθάλη*, κλαδί δάφνης ή ελιάς που κρεμόταν στην εξώπορτα των σπιτιών.

Η κορυθάλη προσφερόταν στη θεά Αρτέμιδα, η οποία με την προσωνομία «*κορυθαλία*» λατρευόταν στη Σπάρτη ως θεά της γονιμότητας και προστάτιδα των τροφών που φρόντιζαν τα βρέφη.

Αργότερα, στους χρόνους του Κίμωνα, παράλληλα με τη γιορτή των Πυανεψίων, την 7η του μηνός γιορταζόταν στην Αθήνα, η βακχική γιορτή του τρύγου, τα *Οσχοφόρια* ή *Ωσχοφόρια* (Πλουτ. Θησ. ΚΒ'), προς τιμήν της Αθηνάς και του Διονύσου. Στα Οσχοφόρια δύο νέοι (οι Οσχοφόροι), ντυμένοι γυναικεία, έφεραν τη δική τους ειρεσιώνη, που ήταν κλαδιά κλήματος κατάφορτα με σταφύλια (όσχοι). Οι Οσχοφόροι προηγούνταν της πομπής, που ξεκίναγε από τον ναό του Διονύσου στην Αθήνα και κατέληγε στον ναό της Σκιράδος Αθηνάς στο Φάληρο. Κατά τη διάρκεια της γιορτής γίνονταν αγώνες δρόμου μεταξύ «οσχοφορούντων» εφήβων από όλες τις φυλές και οι 10 πρώτοι νικητές, ένας από κάθε φυλή, έπαιρναν ως έπαθλο μία φιάλη με τα «*πενταπλόα*», ποτό που το αποτελούσαν τα πέντε κυριότερα προϊόντα του έτους: κρασί, μέλι, τυρί, αλεύρι και λάδι. Επίσης, οι νικητές έμπαιναν επικεφαλής της πομπής στην τελετή προς τιμήν του θεού Διονύσου. Την ειδική αυτή τελετή –με χορούς, τραγούδια και θυσίες– τη συσχέτιζαν οι Αθηναίοι με τη μετάβαση του Θησέα στην Κρήτη, για να απαλλάξει την Αθήνα από τον φόρο αίματος στον Μινώταυρο. Άλλωστε, η παράδοση αναφέρει ότι αυτή τη γιορτή την καθιέρωσε ο Θησέας σε ανάμνηση της νίκης του εναντίον του Μινώταυρου.

Κατά τον μήνα Πυανεψιώνα ετελούντο ακόμα τα *Απατούρια* (από το ά(μα)+πατήρ): τριήμερες γιορτές (δόρπεια, ανάρρυσις και κουρεώτις) κατά τις οποίες οι πατέρες των παιδιών τα έγραφαν στις φρατρίες. Στις γιορτές αυτές τιμούσαν τον Δία Φράτριο, μαζί με την Απατουρία Αθηνά –από τη λέξη απάτη, κατάλοιπο της εποχής που η απάτη εθεωρείτο αρετή– προστάτιδα των συγγενικών γενών. Αξίζει να σημειωθεί ότι αρχικά στην Αθήνα υπήρχαν 4 φυλές. Κάθε φυλή διαιρείτο σε 3 μέρη που το κάθε τρίτο ονομάστηκε τριτύς ή φρατρία, ή αργότερα και πατριά. Σε κάθε φρατρία υπήρχαν 30 γένη. Αυτή η διαίρεση είναι βέβαιο ότι έγινε σύμφωνα με το ημερολόγιο: οι 4 φυλές αντιστοιχούσαν στις 4 εποχές του έτους· οι 12 φρατρίες στους 12 μήνες του έτους και τα 30 γένη κάθε φρατρίας στις 30 ημέρες του μήνα, ώστε συνολικά 12x30=360, δηλαδή το σύνολο των ημερών του έτους.

Λόγω ακριβώς της γιορτής των Απατουριών, ο αντίστοιχος του αττικού μήνα Πυανεψιώνα ονομαζόταν στη Δήλο *Απατουριών*. Με την ίδια ή ελαφρά διαφορετική ονομασία ως *Απατούριος* ή *Απατουρεών* απαντάται στα μηνολόγια των ιωνικών πόλεων της Μικράς Ασίας, της Κυζίκου και της Ολβίας στη Σκυθία.

Από την 9η έως τη 13η ή από τη 10η έως τη 14η του Πυανεψιώνα ετελούντο στην Αθήνα τα *Θεσμοφόρια*, η σημαντικότερη γιορτή των γυναικών. Τα Θεσμοφόρια ήταν γιορτή αφιερωμένη στη Θεσμοφόρο Δήμητρα, ως προστάτιδα της γεωργίας, του γάμου και της κοινωνικής τάξης. Η πρώτη ημέρα της γιορτής ονομαζόταν *Στήνια* και διανθιζόταν με γιορταστικά περιπαιχτικά τραγούδια. Τη δεύτερη ημέρα πανηγυρίζονταν τα Θεσμοφόρια στον Αλιμούντα (παραλιακό δήμο της Αττικής) στη χερσόνησο Κωλιάδα (σημερινό Άγιο-Κοσμά), όπου υπήρχε ο ναός της Κωλιάδος Αφροδίτης, ένα

από τα σημαντικότερα ιερά της Αττικής. Οι υπόλοιπες τρεις ημέρες ήταν οι κυρίως ημέρες της τελετής μέσα στην πόλη των Αθηνών. Από αυτές, η πρώτη ονομαζόταν *Άνοδος*, λόγω της επιστροφής των εορταζόντων από τον Αλιμούντα στην Αθήνα. Η δεύτερη εκαλείτο –και ήταν πραγματικά– αυστηρή *Νηστεία*. Η τρίτη λεγόταν *Καλλιγένεια* και κατά τη διάρκειά της τιμούσαν τη Δήμητρα με θυσίες και χορούς ως θεά προστάτιδα της γέννησης υγιών και ωραίων παιδιών.

Στις τελετές αυτές απαγορευόταν αυστηρά η παρουσία αντρών.

Κατά τον μήνα αυτόν γιορτάζονταν στην Αθήνα τα *Θησεία*, την 8η Πυανεσιώνα, και γι' αυτό ελέγοντο *ογδόδια* (Αρσφ. Πλούτ. 626) και κάθε όγδοη ημέρα ήταν ιερή αφιερωμένη στον Θησέα και στον Ποσειδώνα.

Την τελευταία ημέρα του Πυανεσιώνα ετελείτο στην Αθήνα ιδιαίτερη γιορτή αφιερωμένη στην Αθηνά-Εργάνη, προστάτρια από κοινού με τον Ήφαιστο των τεχνιτών.

Αρχικά, και μέχρι τον 4ο π.Χ. αιώνα, η γιορτή πανηγυριζόταν από όλο τον δήμο (λαό) προς τιμήν της Αθηνάς-Εργάνης και γι' αυτό ονομαζόταν *Αθήναια* ή *Πάνδημος*.

Αργότερα, γιορταζόταν μόνο από τους τεχνίτες και ειδικά από τους χαλκείς (σιδηρουργούς-μεταλλουργούς) προς τιμήν του Ήφαιστου και έτσι μετονομάστηκε σε *Χαλκεία*. Τα Χαλκεία έδωσαν στον Κηφισία Μένανδρο το υλικό για την ομώνυμη κωμωδία του, μικρό απόσπασμα της οποίας σώζεται από τον Αθήναιον (ΙΑ', 502-Πολυδ. Ζ', 105).

5. Μαιμακτηριών

Ο πέμπτος μήνας του αττικού ημερολογίου, που αντιστοιχούσε στην περίοδο από τη 15η Οκτωβρίου μέχρι τη 15η Νοεμβρίου του σημερινού Γρηγοριανού ημερολογίου.

Η ονομασία του προήλθε, όπως εξηγεί ο Αρποκρατίων, από τις γιορτές των *Μαιμακτηριών* προς τιμήν του Μαιμάκτου Διός, δηλαδή του ενθουσιώδη και ταράσσοντα τον ουρανό Δία, προαναγγέλλοντας κατά τον Μαιμακτηριώνα την έναρξη του χειμώνα, αφού στη διάρκειά του «ο αήρ ταράττεται και μεταβολήν έχει». Ο Φώτιος υποστηρίζει ότι ο Μαιμακτηριών πήρε την ονομασία του «από της μαιμάξεως της περί την άμπελον», δηλαδή από τον τρύγο των αμπελιών για την παρασκευή του κρασιού.

Στα Μαιμακτήρια, οι Αθηναίοι ικέτευαν με δεήσεις τον Νεφεληγερέτη Δία, που τάρασσε το Σύμπαν, να φανεί μειλίχιος, να καταπαύσει τις ταραχές του αέρα και να στείλει τη βροχή για να σπείρουν τους αγρούς τους.

Στις γιορτές αυτές, στο θέατρο των Αθηνών, άντρες μεταμφιεσμένοι σε Βάκχες, Νύμφες και Ώρες, ντυμένοι με βαριά ρούχα και κρατώντας πέπλο πανηγύριζαν την έναρξη του χειμώνα.

Στην Κέα, από μία επιγραφή που βρέθηκε εκεί πληροφορούμαστε ότι ο αντίστοιχος προς τον Μαιμακτηριώνα μήνας ονομαζόταν *Μαιμακτήρ*. Επίσης, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, ο αντίστοιχος προς τον Μαιμακτηριώνα βοιωτικός μήνας ονομαζόταν *Αλκυμένιος*.

6. Ποσειδεών

Ήταν ο έκτος μήνας του αττικού ημερολογίου, συνήθως όμως ο τέταρτος των ημερολογίων των ελληνικών πόλεων της Μικράς Ασίας.

Ήταν ο κυρίως μήνας του χειμώνα και αντιστοιχούσε στους σημερινούς μήνες Δεκέμβριο και Ιανουάριο του Γρηγοριανού ημερολογίου.

Από την 8η έως την 11η του Ποσειδεώνα, στην Αθήνα και στους γύρω δήμους, ετελούντο τα κατ' αγρούς *Διονύσια* ή *Διονύσια τα μικρά*. Στις μυστηριακές αυτές γιορτές

γινόταν αναπαράσταση διαφόρων μύθων που αφορούσαν τον θεό Διόνυσο. Επικεφαλής των κατ' αγρούς Διονυσίων ήταν οι δήμαρχοι.

Την 26η του μηνός ετελούντο στην Αθήνα και την Ελευσίνα τα *Αλώα*, προς τιμήν της Δήμητρας, της Κόρης (Περσεφόνης) και του Διονύσου. Η ονομασία της γιορτής προέρχεται από το *άλως*, που σημαίνει αλώνι, κήπο ή καλλιεργημένο χωράφι. Η γιορτή πανηγυριζόταν τον μήνα Ποσειδεώνα –αν και διΐστανται οι γνώμες των ειδικών– και στο τέλος της υπήρχε πομπή προς τιμήν του Ποσειδώνα, ο οποίος πριν γίνει θεός της θάλασσας λατρευόταν ως χθόνιος θεός (Γαιήοχος) και θεός της βλάστησης ως Ποσειδώνας Φυτάλμιος, δηλαδή γονιμοποιός· μια αρχέγονη μορφή του Ποσειδώνα, της προσωποποίησης των γλυκών νερών που γονιμοποιούν τη γη. Τα Αλώα ήταν γιορτή γυναικεία με ελευθεροστομία και με τελετές που είχαν τη σημασία της πρόκλησης γονιμότητας και ευφορίας. Γι' αυτούς τους λόγους, οι γυναίκες κρατούσαν στα χέρια τους ομοιώματα αντρικών και γυναικείων γεννητικών οργάνων και πανηγύριζαν άσεμνα. Ο Σχολιαστής του Λουκιανού σε κάποιο τμήμα του κειμένου του (Έταιρ. Διάλ. 7.4) αναφέρει: *«αναφωνούσι δε προς αλλήλαις πάσαι αι γυναίκες αισχρά και άσεμνα, βαστάζουσαι είδη σωμάτων απρεπή ανδειά Τε και γυναικεία. Ενταύθα οίνος Τε πολύς πρόκειται και τράπεζαι...πρόσκειται Δε ταις τραπέζαις και εκ πλακούντος κατασκευασμένα αμφοτέρων γενών αιδεία»*. Ενα δυσεξηγήτο πρόβλημα είναι το γεγονός ότι η γιορτή πανηγυριζόταν στα αλώνια τον Ιανουάριο, και όχι τον Ιούλιο που είναι ο μήνας του αλωνίσματος (Αλωνάρης). Διάφοροι ερευνητές πιστεύουν ότι η αλλαγή της ημερομηνίας από τους καλοκαιρινούς μήνες στον Ιανουάριο οφειλόταν κατά πάσα πιθανότητα στον θεό Διόνυσο. Όταν, λοιπόν, ο θεός πήρε τη θέση της Δήμητρας στις γιορτές, άρπαξε και το αλώνι της, προκαλώντας την ημερομηνιακή ανωμαλία και προσφέροντας στο αλώνισμα μια χειμωνιάτικη γιορτή.

Ο Ποσειδεώνας ήταν ο μήνας της χειμερινής τροπής του Ηλιου και συνεπώς, κατά τη διάρκειά του, συνέβαινε η «διαμετρημένη ημέρα», η μικρότερη δηλαδή σε διάρκεια μέρα του έτους ίση με περίπου 9,5 ώρες. Ο χρόνος της «διαμετρημένης ημέρας» διαιρούμενος, μέσω κλεψυδρών, σε τρία μέρη χρησίμευε στα δικαστήρια για την αγόρευση του κατηγορού, για την υπεράσπιση του κατηγορουμένου και για τις ομιλίες των δικαστών.

Μήνας Ποσειδεώνας αναφέρεται και στο ημερολόγιο της νήσου Δήλου, αντίστοιχος προς τον αττικό Ποσειδεώνα.

Μετά τον μήνα Ποσειδεώνα και σε περιόδους δύο αρχικά, τεσσάρων ή τελικά οκτώ ετών, τις λεγόμενες διετηρίδες, τετραετηρίδες και οκταετηρίδες προστίθετο ο εμβόλιμος 13ος μήνας, που ονομαζόταν Ποσειδεών δεύτερος, με τις αντίστοιχες βέβαια ημέρες για κάθε τέτοιο χρονικό κύκλο. Ειδικά στον κύκλο των οκτώ ετών (Μέγας Ενιαυτός), ο Ποσειδεών δεύτερος προστίθετο κάθε 3ο, 5ο και 8ο έτος με διάρκεια 30 ημερών (πλήρης μήνας).

Ο Ποσειδεών δεύτερος άρχισε να προστίθεται στο έτος, για να το εναρμονίσει με το ηλιακό-τροπικό, κατά τους χρόνους του Σόλωνα (594 π.Χ.) ή του Κλεοστράτου (540 π.Χ.), οπότε θεσπίστηκε το σεληνοηλιακό αττικό ημερολόγιο.

Όσον αφορά τον «Μέγα Ενιαυτό», ο όρος αυτός χρησιμοποιείτο και με την ευρύτερη φιλοσοφική διάστασή του. Ο αστρονομικός Μέγας Ενιαυτός αρχικά καθιερώθηκε από τους Ιωνες φιλοσόφους και ιδιαίτερα από τον Ηράκλειτο, ο οποίος και προσδιόρισε τη διάρκειά του ίση με 10.800 έτη, όπως αναφέρει ο Αέτιος, ή ίση με 18.000 έτη, όπως αναφέρει ο Κηνσωρίνος. Ο σπουδαίος αστρονόμος Αρίσταρχος ο Σάμιος (320-250 π.Χ.) αναφέρει τον Μεγάλο Ενιαυτό ίσον με 2.484 έτη. Τα ίδια υποστηρίζει και ο αστρονόμος Οινόπιδης ο Χίος (5ος π.Χ. αιώνας), ο οποίος είχε αφιερώσει στην Ολυμπία χάλκινη πλάκα πάνω στην οποία είχε χαράξει ανακάλυψή του σχετική με το ηλιακό και το σεληνιακό έτος. Ο Μεγάλος Ενιαυτός θεωρείτο περιοδικός κύκλος στο

τέλος του οποίου οι αστρονόμοι πίστευαν ότι το Σύμπαν θα καταστρεφόταν εξαιτίας μεγάλου πύρινου Κατακλυσμού, από τον οποίον θα αναφλεγόταν για να αναδημιουργηθεί στη συνέχεια και να επαναζήσει νέα περίοδο Μεγάλου Ενιαυτού, μετά το τέλος του οποίου θα γινόταν νέα καταστροφή, και πάλι νέα αναδημιουργία. Η δοξασία αυτή των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων και αστρονόμων συμπίπτει με τις ανατολικές φιλοσοφικές θεωρίες για την αιώνια ανακύκλωση ή για την αιώνια επιστροφή, τις οποίες ασπάζτηκαν και υποστήριξαν εκπρόσωποι των νεότερων φιλοσοφικών ρευμάτων. Μερικοί από αυτούς υποστηρίζουν ότι ο Μέγας Ενιαυτός έχει περίοδο ίση με 25.796 έτη, ταυτόσημη δηλαδή με την περίοδο της γήινης μετάπτωσης.

7. Γαμηλιών

Ο έβδομος μήνας του αττικού ημερολογίου και ο πρώτος μετά το χειμερινό ηλιοστάσιο, αφού αντιστοιχούσε στους σημερινούς Ιανουάριο-Φεβρουάριο.

Η ονομασία του προέρχεται από τις αντίστοιχες ιερές αθηναϊκές γιορτές, στο επίκεντρο των οποίων δέσποζε η γιορτή των *Θεογαμίων*, στην οποία γιορταζόταν ο ιερός γάμος του Δία και της Ήρας. Ο ιερός γάμος γινόταν με σκοπό να ενισχύσει την ευεργετική δύναμη των βροχών που είχαν πέσει στη γη, ώστε να ευοδωθεί η βλάστηση.

Ο μήνας αυτός ήταν ιερός και αφιερωμένος στους πέντε γαμηλίους θεούς: Δία τον Τέλειο, Ήρα την Τελεία, Αφροδίτη, Πειθώ και Άρτεμη, από τους οποίους εξαρτιόταν η ευτυχής έκβαση του γάμου. Ιδιαίτερα όμως οι Αθηναίοι τιμούσαν τον Δία τον Τέλειο και την Ήρα την Τελεία, η οποία ήταν η προστάτιδα-θεά του γάμου.

Στη διάρκεια του Γαμηλιώνα γίνονταν οι περισσότεροι γάμοι των Αθηναίων, ενώ ειδικά την 27η του μηνός ετελούντο στην Αθήνα οι *γαμήλιες θυσίες* ή *γάμηλα*.

Από την 8η μέχρι την 11η ημέρα του Γαμηλιώνα, γιορτάζονταν στην Αθήνα τα *Λήναια*, προς τιμήν του Ληναίου Διονύσου ετελούντο γύρω από το θέατρο του Διονύσου των Αθηνών. Για τον λόγο αυτόν στη Δήλο, και σε ορισμένες ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας, ο Γαμηλιών λεγόταν *Ληναίων*. Η ονομασία αυτή προέρχεται από την αρχαία λέξη ληνός, που ήταν το μέρος όπου πατούσαν τα σταφύλια (το πατητήρι). Από το γεγονός αυτό ο θεός του κρασιού Διόνυσος έφερε και την προσωνυμία Ληναίος.

Επικεφαλής των Ληναίων, όπως και των Ανθεστηρίων, ήταν ο άρχων βασιλεύς.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι προς τιμήν του Διονύσου ετελούντο στην Αθήνα τα Οσχοφόρια, τα Διονύσια, τα Λήναια, τα Ανθεστήρια και άλλες σπουδαίες γιορτές. Πολλά όμως ελληνικά ημερολόγια τιμούσαν τον Διόνυσο με τον ομώνυμό του μήνα. Ο μήνας *Διονύσιος* εχρησιμοποιείτο κυρίως στη Μέση Δυτική Ελλάδα, καθώς και στις δωρικές αποικίες του Βοσπόρου και του Πόντου. Στην Αιτωλία ο Διονύσιος αντιστοιχούσε με τον αθηναϊκό μήνα Μουνιχιώνα, ενώ στο ημερολόγιο της Βιθυνίας ήταν ο τέταρτος μήνας του έτους και αντιστοιχούσε στο χρονικό διάστημα από 24η Δεκεμβρίου έως 23η Ιανουαρίου του Γρηγοριανού ημερολογίου. Ο μήνας Διονύσιος αναφέρεται σε επιγραφές που βρέθηκαν στην Άγκυρα, στη Χαλκηδόνα, στη Λοκρίδα, στο Βυζάντιο, στην Κρήτη και στο Ταυρομένιο της Σικελίας.

8. Ανθεστηρίων

Ήταν ο όγδοος μήνας του αττικού ημερολογίου και ο πρώτος μήνας της άνοιξης, αφού αντιστοιχούσε στους σημερινούς μήνες Φεβρουάριο-Μάρτιο.

Το όνομά του προέρχεται από τη σπουδαία γιορτή των *Ανθεστηρίων* προς τιμήν του θεού Διονύσου.

Τα Ανθεστήρια ήταν τριήμερες ανοιξιάτικες γιορτές, που γιορτάζονταν την 11η, 12η και 13η ημέρα του Ανθεστηριώνα.

Την πρώτη ημέρα γιορτάζονταν τα *Πιθοίγια*, που αποτελούσαν την προκαταρκτική γιορτή.

Τότε οι Αθηναίοι άνοιγαν τα πιθάρια για να δοκιμάσουν το κρασί της νέας χρονιάς. Το θεϊκό αυτό δώρο του Διονύσου το έφερναν οι πιστοί στο ιερό του θεού για να το ευλογήσει: «*ανοίξαντες γαρ τους πίθους πάσι μετεδίδουν του Διονύσου δωρήματος*» (Ησίοδος, *Εργα και Ημέραι*, 366)

Την ημέρα των Πιθογιών οι αρχαίοι Αθηναίοι την είχαν αφιερώσει στην αγαθοποιό θεότητα, τον Αγαθοδαίμονα. Ο Πλούταρχος στα Ηθικά (Η', 10,3) αναφέρει: «...και μην οίνου γε το νέον οι πρωϊαίτατα πίνοντες Ανθεστηριώνι πίνουσι μηνί μετά χειμώνα και την ημέραν εκείνην ημείς μεν Αγαθού Δαίμονος, Αθηναίοι Δε Πιθοίγια προσαγορεύουσι». Η γιορτή αυτή ονομαζόταν και *Πιθογία*, γιατί οι Αθηναίοι πίστευαν ότι ο Αγαθοδαίμονας έβγαινε από τα πιθάρια των σπιτιών, παρέμενε στο φως όλη τη μέρα της γιορτής του και το βράδυ επέστρεφε πάλι στο σκοτεινό μέρος της διαμονής του.

Τη δεύτερη ημέρα γιορτάζονταν οι *Χόες* ή *Χοές*, που η ονομασία τους προέρχεται από το *χός*, το ειδικό πήλινο αγγείο, που είχαν μαζί τους οι εορτάζοντες.

Οι Χόες ήταν η σπουδαιότερη από τις τριήμερες γιορτές και –κατά τον Θουκυδίδη– τα αρχαιότερα Διονύσια.

Την ημέρα αυτή οι Αθηναίοι γιόρταζαν τον ερχομό της άνοιξης και καλωσόριζαν τον θεό, τον οποίον υποδύοταν ο *άρχων-βασιλεύς*, ο οποίος έμπαινε στην πόλη με την ακολουθία του πάνω σε πλοίο με ρόδες. Η πομπή ξεκινούσε από το Φάληρο, γιατί η παράδοση έλεγε ότι ο Διόνυσος ήρθε από τη θάλασσα, και κατευθυνόταν στο μεγάλο ιερό του θεού «εν Λίμναις», εκεί όπου βρίσκεται η σημερινή Γαργαρέττα. Στο ιερό του ο Διόνυσος –στο πρόσωπο του άρχοντα-βασιλιά– συναντούσε τη βασιλίνη (σύζυγο του βασιλιά), και το θεϊκό ζευγάρι έμπαινε επικεφαλής της πομπής.

Στη συνέχεια, γινόταν η γιορτή της ιερογαμίας, δηλαδή ο μυστικός ιερός γάμος του θεού και το γαμήλιο γλέντι με αγώνες οιοποσίας. Ο ιερός γάμος πανηγυριζόταν στον χώρο του Βουκολείου κοντά στο Πρυτανείο. Εκεί γινόταν η ένωση του άρχοντος-βασιλιά, που αναπαρίστανε τον Διόνυσο, με τη βασιλίνη, κατάλοιπο μιμητικής γονιμικής μαγείας για την καρποφορία της γης. Σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, η λέξη βουκολείο, που σημαίνει χώρος για ταύρους, υποδήλωνε ότι η αρχαϊκή τελετή του ιερού γάμου ίσως έπαιρνε τη μορφή της ένωσης ενός ταυροθεού με τη βασιλίνη, όπως κατά πάσα πιθανότητα γινόταν στη μινωική Κρήτη, σύμφωνα με τον μύθο του Μινώταυρου.

Την τρίτη ημέρα γιορτάζονταν οι *Χύτροι*. Η γιορτή αυτή ήταν αφιερωμένη, εκτός από τον Διόνυσο, στους νεκρούς και στον Ερμή τον Χθόνιο και Ψυχοπομπό (Ερμού ημέρα).

Την ονομασία της την οφείλει στους *χύτρος*, στα ειδικά πήλινα αγγεία όπου οι πιστοί έβραζαν τις προσφορές τους στους νεκρούς, που συνήθως ήταν διάφοροι καρποί με άνθη (πανσπερμία) και βρασμένα όσπρια.

Κατά τη γιορτή των Ανθεστηρίων τελούνταν μυστήρια (άρρητα-ιερά) –που τα επέβλεπε ο άρχοντας-βασιλιάς– κατά τη διάρκεια της νύκτας στον αρχαίο ναό του Λιμναίου Διονύσου στις Λίμνες (Ν.Δ. της Ακρόπολης), ο οποίος άνοιγε μόνο μια φορά τον χρόνο, στις 12 Ανθεστηριώνα.

Η τελετή των Ανθεστηρίων έληγε με τη φράση: «*Φύγετε ψυχές των νεκρών, τελείωσαν τα Ανθεστήρια*».

Προς το τέλος του Ανθεστηριώνα, πιθανώς την 23η του μηνός, ετελείτο πανάρχαια θρησκευτική γιορτή με το όνομα *Διάσια*, προς τιμήν του Μειλίχιου Δία, στον ναό του Ολυμπίου Διός (Ολυμπείον) κοντά στην πηγή της Καλλιρόης ή εννεάκρουνο στον Ιλισσό (Θουκυδ. Α', 128).

Επίσης την τρίτη ημέρα των Ανθεστηρίων τελούνταν στην Αθήνα τα *Υδροφόρια*, γιορτή σε ανάμνηση αυτών που πνίγηκαν στον Κατακλυσμό του Δευκαλίωνα. Κατά τη διάρκεια της γιορτής, που ήταν μέρος του διονυσιακού κύκλου, ρίπτονταν ψωμιά από στάρι και μέλι σε κάποιο χάσμα που υπήρχε στο Ολυμπείον, από το οποίο πίστευαν ότι η γη απορρόφησε τα νερά του Κατακλυσμού. Με τα Υδροφόρια τέλειωνε η γιορτή των Ανθεστηρίων.

Μια παρόμοια γιορτή με τα Ανθεστήρια ήταν τα Ανθεσφόρια προς τιμήν της Δήμητρας και της Κόρης, που γιορτάζονταν στην αρχή της άνοιξης. Τα κορίτσια την ημέρα της γιορτής μάζευαν από τους αγρούς λουλούδια και έπλεκαν στεφάνια, όπως η Περσεφόνη την ώρα που την άρπαξε ο Πλούτωνας. Η γιορτή αυτή πανηγυριζόταν με μεγαλοπρέπεια στη Σικελία και στη Μεσσηνία. Πάντως, και οι δύο γιορτές φαίνεται ότι είχαν κοινή προέλευση.

Σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, δεν πρέπει να ταυτίζονται τα Ελευσίνια και τα Ελευσίνια Μυστήρια. Υπήρχε λοιπόν σαφής διάκριση μεταξύ των Ελευσινίων και των Μυστηρίων. Κατά τη διάρκεια του Ανθεστηριώνα, την εποχή της άνοιξης, τελούνταν τα *Ελευσίνια* ή «*τα εν Άστει*», που λέγονταν και *Ελευσίνια τα Μικρά*, ενώ τα «*Μυστήρια τα εν Ελευσίνι*», τα ονομαζόμενα *Μεγάλα Ελευσίνια*, τελούνταν τον μήνα Βοηδρομιώνα.

Σύμφωνα με μία άλλη εκδοχή, και οι δύο γιορτές τελούνταν στην Ελευσίνα, αλλά τα μεν Μυστήρια ήταν η καθαρά θρησκευτική τελετή στην οποία έπαιρναν μέρος μόνον οι μύστες, ενώ τα δε Ελευσίνια ήταν αγώνες προς τιμήν της Δήμητρας: ονομάστηκαν έτσι επειδή τελούνταν στην Ελευσίνα.

9. Ελαφηβολιών

Ο ένατος μήνας του αττικού ημερολογίου και ο δεύτερος μήνας της άνοιξης, που αντιστοιχούσε στους σημερινούς γρηγοριανούς μήνες Μάρτιο-Απρίλιο.

Ονομάστηκε έτσι «*από των ελάφων, αίτινες τω μηνί τούτω εθύοντο τη ελαφηβόλο Αρτέμιδι*» (Bekker, An-Gr. I, 249).

Οφείλει, δηλαδή, την ονομασία του στα *Ελαφηβόλια*, γιορτή κατά την οποία θυσιάζονταν ελάφια προς τιμήν της ελαφηβόλου θεάς του κυνηγιού Αρτέμιδος, η οποία αγαπούσε ιδιαιτέρως την έλαφον και ετέρπετο με κατ' εξοχήν «*κάπροισι και ωκείης ελάφοισιν*» (*Ομηρ. Οδ. Ζ', 104*), δηλαδή, η οποία ευχαριστείτο να κυνηγά αγριογούρουνα και γοργοπόδαρα ελάφια.

Από την 8η ή την 9η μέχρι την 13η του Ελαφηβολιώνα, ετελούντο στην Αθήνα τα *Μεγάλα Διονύσια* ή κατ' *Άστει Διονύσια*, με τις επί μέρους γιορτές τους κάθε τρίτο έτος. Στα Μεγάλα Διονύσια προϊστάτο ο Επώνυμος άρχοντας. Μέρος της γιορτής των Μεγάλων Διονυσίων ήταν τα *Πάνδια*, αρχαία γιορτή των Αθηναίων προς τιμήν του Διός. Η ίδρυσή της αποδίδεται είτε στον Πανδίωνα, μυθικό βασιλιά των Αθηνών, ή στη νύμφη Πανδία, θυγατέρα του Δία και της Σελήνης.

Οι αρχαίοι Έλληνες, ιδίως στην Κρήτη και τη Μικρά Ασία, κατά τη διάρκεια αυτού του μήνα γιόρταζαν τα *Ιλάρια*, που ταυτίστηκαν με τη γιορτή της εαρινής ισημερίας μεταξύ 23ης και 25ης του σημερινού μήνα Μαρτίου. Οι εορτάζοντες πανηγύριζαν φορώντας στεφάνια και κωμικά προσωπεία.

Στην Αθήνα, κατά την εαρινή ισημερία, ετελούντο τα *Αδώνια*, προς τιμήν του 'Αδωνι και της Αφροδίτης. Τα Αδώνια ή Αδώνεια διαρκούσαν δύο ημέρες. Από αυτές, η πρώτη εκαλείτο *αφανισμός*, κατά τη διάρκειά της οποίας, γυναίκες με δάκρυα στα μάτια θρηνούσαν τον θάνατο του 'Αδωνι. Η δεύτερη ημέρα λεγόταν *εύρεσις* και κατ' αυτήν γιορταζόταν η ανάσταση του 'Αδωνι (Λουκ. Περί Συρίας Θεάς). Ο ελληνικός μύθος του θνητού 'Αδωνι και της θεάς Αφροδίτης αντιστοιχεί προς τον σουμεριακό μύθο του

Ντουμμουζί (Γιος της ζωής) και της θεάς Ιναννά ή προς τον βαβυλωνιακό μύθο του Ταμμούζ και της θεάς Ιστάρ, που ήδη έχουμε αναφέρει.

Για τους πιστούς, ο 'Αδωνις ήταν η προσωποποίηση της βλάστησης ο δε θάνατός του υποδήλωνε την εξαφάνιση της φυτικής ζωής κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Ενώ, η ανάστασή του συμβόλιζε την αναγέννηση της φύσης κατά την εποχή της άνοιξης.

Πάντως, τα Αδώνια ήταν γιορτές που ετελούντο σε όλες σχεδόν τις πόλεις της Ελλάδας σε διαφορετικές, όμως, ημερομηνίες.

'Ετσι, διάφορες ελληνικές πόλεις πανηγύριζαν τα Αδώνια κατά την εαρινή ισημερία, ενώ άλλες κατά τη χειμερινή ή τη θερινή τροπή, πάντα όμως προς τιμήν της Αφροδίτης και του 'Αδωνι. (Αριστ. Ειρ. 6, 420. Μουσαίου, Ηρώ και Λεάνδρος, στ. 43). Σύμφωνα με άλλους ερευνητές, τα Αδώνια ετελούντο στην Αθήνα κατά τη θερινή τροπή και όχι κατά την εαρινή ισημερία, συμβολίζοντας πάντα την αναγεννώμενη φύση.

Ο Ελαφηβολιών, εκτός από την Αττική, αναφέρεται και στα μηνολόγια άλλων ελληνικών πόλεων, όπως της Απολλωνίας στη Χαλκιδική.

Κατά τη διάρκεια του Ελαφηβολιώνα γίνονταν στην Αθήνα τα *Γαλάξια*, μια σπουδαία γιορτή προς τιμήν της Κυβέλης, της Μητέρας των θεών. Κατ' αυτήν προσφερόταν στη θεά από τους νέους μία χρυσή φιάλη με τη «γαλαξία», χυλό από κριθάλευρο και γάλα, από το οποίο προήλθε και η ονομασία της. Λόγω όμως και της γιορτής των Γαλαξίων στη Δήλο, ο αντίστοιχος μήνας του αττικού Ελαφηβολιώνα ονομάστηκε *Γαλαξιών*.

10. Μουνυχιών ή Μουνιχιών

Ο δέκατος μήνας του αττικού ημερολογίου, που αντιστοιχούσε στους σημερινούς μήνες Απρίλιο-Μάιο του Γρηγοριανού ημερολογίου.

Η ονομασία του προέρχεται από τη γιορτή των Μουνιχιών, που ετελούντο την 16η ημέρα του, προς τιμήν της θεάς Αρτέμιδος της Μουνιχίας (Ξενοφώντας Ελληνικά, 2, 4, 11).

Η γιορτή των Μουνιχιών ετελείτο με μεγαλοπρέπεια στο ιερό της θεάς, πάνω στον λόφο της Μουνιχίας στον Πειραιά. Πιθανότατα εκεί που βρίσκεται σήμερα είτε η εκκλησία του προφήτη Ηλία ή ο Ναυτικός Όμιλος.

Τα Μουνίχια καθιερώθηκαν λόγω της θρησκευτικής πίστης των Αθηναίων ότι η θεά 'Αρτεμις, θεά της Σελήνης, τους φώτιζε με τη μορφή της πανσελήνου, στη νικηφόρα ναυμαχία της Σαλαμίνας εναντίον των Περσών.

Οι πιστοί προσέφεραν στη θεά τυρόπλαστους *πλακούντες*(1), στρογγυλές και επίπεδες πίτες από μίγμα, ζύμης, κρέατος και λαχανικών, που ονομάζονταν «αμφιφώντες», γιατί τοποθετούνταν μεταξύ δύο κεριών που αλληγορικά έδειχναν την ανατολή και τη δύση της Σελήνης.

Την 6η του μηνός Μουνιχιώνα ετελείτο στην Αθήνα η γιορτή του Δελφινίου Απόλλωνα, του προστάτη της ναυσιπλοΐας. Κατά τη διάρκεια της γιορτής, παρθένες, οι *Ικέτιδες*, κρατώντας τις ικετηρίες, δηλαδή κλαδιά ελιάς στολισμένα με μαλλιά, πήγαιναν με πομπή στο Δελφίνιο, τον ναό του θεού στον Ιλισσό (Πλουτ. Θησ. ΙΗ'). Εκεί τις κατέθεταν στον βωμό, σε ένδειξη των ικεσιών τους, γι' αυτό και έλεγαν τη φράση «*ικετηρίαν τιθέναι*» (Ηρδ. Ε', 51-Δημοσθ).

Η γιορτή ανάγεται στον Θησέα, ο οποίος πήρε μαζί του τους νέους και τις νέες που είχαν κληρωθεί για τον φόρο αίματος της Αθήνας στον Μινώταυρο, και πήγε, την 6η Μουνιχιώνα, στο Δελφίνιο, αφιερώνοντας γι' αυτόν και τους συντρόφους του, *ικετηρίαν* –κλαδί από την ιερή ελιά στολισμένο με λευκό μαλλί. Αφού έγινε η δέηση, κατέβηκαν όλοι μαζί στην ακτή και απέπλευσαν για την Κρήτη, απ' όπου, ως γνωστόν, επέστρεψαν σώοι.

Στη γιορτή των Δελφίνων, οι Αθηναίοι –εκτός από τον Απόλλωνα– τιμούσαν και την αδελφή του, τη Δελφίνα 'Αρτεμη. Την 6η του μηνός Μουνιχίωνα εγκαινιάζοταν η αρχή των θαλασσιών ταξιδιών μετά τη χειμερινή διακοπή τους.

Στην κοντινή Αίγινα ετελείτο η ίδια γιορτή τον μήνα Δελφίνιο, αντίστοιχο του αττικού μήνα Μουνιχίωνα.

Εκεί η γιορτή πανηγυριζόταν με αγώνες οι οποίοι ονομάζονταν *Υδροφόρια*, σε ανάμνηση της προσέγγισης των Αργοναυτών στην Αίγινα, κατά την επιστροφή τους από την Αία της Κολχίδας, όπου προμηθεύτηκαν πόσιμο νερό για να συνεχίσουν το ταξίδι τους προς την Ιωλκό.

Την 19η Μουνιχίωνα τελούνταν στην Αθήνα τα Ολύμπια προς τιμήν του Ολυμπίου Διός. Ιδρύθηκαν από τον Πεισίστρατο, όταν θεμελίωσε τον ναό του Ολυμπίου Διός (Ολυμπείον) στις όχθες του Ιλισού το 530 π.Χ. Τα αθηναϊκά Ολύμπια τελούνταν στον περίβολο του ναού και με την πάροδο του χρόνου παρήκμασαν. Ανανεώθηκαν από τον Ρωμαίο αυτοκράτορα Αδριανό, επ' ευκαιρία της συμπλήρωσης και τελειοποίησης του Ολυμπίου το 129 μ.Χ.

Κατά τους ελληνιστικούς χρόνους (307 π.Χ.), ο Δημήτριος ο Πολιορκητής, προστάτης της πόλης των Αθηνών και των πατροπαράδοτων δημοκρατικών της πολιτικών θεσμών, ελευθέρωσε την Αθήνα από τον Κάσσανδρο και έγινε δεκτός στην πόλη με θεϊκές τιμές. Οι Αθηναίοι, για να κολακεύσουν τη ματαιοδοξία του, ονόμασαν αυτόν και τον πατέρα του, τον Αντίγονο, «Σωτήρες» και τους αφιέρωσαν βωμούς. Επίσης μετονόμασαν τον μήνα Μουνιχίωνα σε Δημητριώνα (Πλουτ. Δημ. 12) και τη γιορτή των Διονυσίων σε Δημήτρια. Τέλος, αποφάσισαν τη δημιουργία δύο νέων αττικών φυλών, που θα ονομάζονταν Αντιγονίδα και Δημητριάδα.

11. Θαργηλιών

Ο ενδέκατος μήνας του αττικού ημερολογίου και η αρχή του καλοκαιριού, αφού αντιστοιχούσε στους σημερινούς μήνες Μάιο-Ιούνιο.

Ο Θαργηλιών οφείλει την ονομασία του στο ρήμα *θέρειν* και στη λέξη *Ηλιος*, δηλαδή θερμαίνει, καίει ο Ήλιος, και η αντίστοιχη γιορτή τα *Θαργήλια* ή *Θεργήλια* ήταν αφιερωμένη στον θεό Απόλλωνα ως τον θεό της ηλιακής θερμότητας, με τη δύναμη της οποίας ωριμάζουν οι καρποί: «*Θαργήλια εισί πάντες οι από γης καρποί*». Τα Θαργήλια ήταν γιορτή που ετελείτο την 7η ημέρα του μήνα, η οποία εθεωρείτο ως γενέθλια ημέρα του Δήλιου Απόλλω-να.

Την παραμονή της γιορτής, που εθεωρείτο η γενέθλια ημέρα της Αρτέμιδος, ετελείτο εξιλαστήρια ή καθαρτήρια θυσία, για τον εξαγνισμό της πόλης των Αθηνών: «*Θαργηλιώνος έκτη καθαίρουσι την πόλιν οι Αθηναίοι*» (Διογένης Λαέρτιος II, 44).

Η θυσία του καθαρμού ήταν κατάλοιπο πανάρχαιας τελετής, κατά την οποία δύο άντρες θυσιάζονταν –ο ένας για τους άντρες της πόλης και ο άλλος για τις γυναίκες. Οι δύο αυτοί άντρες λέγονταν «φαρμακοί», ίσως γιατί χρησίμευαν ως μέσα ίασης και καθαρμού όλων των άλλων. Κατά τον Σουίδα, τρέφονταν δημοσία δαπάνη, οπότε πιθανώς να ήταν κατάδικοι που η εκτέλεσή τους προριζόταν να γίνει στα Θαργήλια. Κατά τους κλασικούς χρόνους το τελετουργικό της γιορτής παρέμεινε ίδιο, μόνο που στη θυσία γινόταν εικονική εκτέλεση δύο αντρών. Στη συνέχεια άρχιζαν οι κυρίως γιορτές, που έκλειναν την επομένη με μουσικούς αγώνες.

Στη διάρκεια του Θαργηλιώνα, ετελούντο επίσης:

α) Τα *Βενδίδεια*, την 19η και την 20ή του μηνός προς τιμήν της θρακικής σεληνιακής θεάς Βενδίδος, η οποία ταυτιζόταν με την Αρτέμιδα, την Εκάτη και την Περσεφόνη. Τα Βενδίδεια γιορτάζονταν με δημόσιες θυσίες και τελετές.

Το ιερό της, το Βενδίδιον, βρισκόταν κι αυτό στον λόφο της Μουνιχίας στον Πειραιά.

β) τα *Πλυντήρια*, την 25η του μηνός για τον καθαρισμό των πέπλων του αρχαϊκού ξοάνου της Πολιάδος Αθηνάς στη θαλάσσια περιοχή του Φαλήρου, ενώ στην πόλη σταματούσε κάθε εργασία. Επίσης, ιερείς από το γένος των Πραξιεργιδών έπλεναν το ξόανο της θεάς ακολουθώντας ειδική ιερή τελετουργία.

γ) Η γιορτή των *Καλλυντηρίων* την 19η του μηνός για τον καλλωπισμό του ναού της πολιούχου θεάς Αθηνάς και του Ερεχθείου, και τέλος

δ) Ανά τριετία τα *Μικρά Παναθήναια*.

Διάφοροι ερευνητές (Mommsen κ.ά.) συνδυάζουν την ηλιακή ανατολή του σμήνου των Πλειάδων στον ουρανό με την τέλεση των προϊστορικών γιορτών των Πλυντηρίων. Τότε γίνονταν, εκτός από τις γιορτές προς τιμήν της θεάς Αθηνάς, οι πλύσεις των ενδυμάτων, οι ετήσιες εκλογές των Αχαιών, ενώ άρχιζε και η συγκομιδή των δημητριακών.

Ο μήνας Θαργηλιών αναφέρεται και στα μηνολόγια της Δήλου, Αμοργού, Πάρου, Τήνου, Εφέσου, Περγάμου και Μιλήτου.

12. Σκιροφοριών

Ο δωδέκατος μήνας του αττικού ημερολογίου και ο κυρίως μήνας του καλοκαιριού, αφού αντιστοιχούσε στους σημερινούς μήνες Ιούνιο-Ιούλιο.

Την ονομασία του την οφείλει στη γιορτή των *Σκιροφοριών*, που γιορτάζονταν την 12η ημέρα του, προς τιμήν της θεάς Αθηνάς (Αρστωφ. Εκκλ. 18,59).

Στη γιορτή αυτή μεταφερόταν με πομπή, από τον Παρθενώνα μέχρι το προάστειο Σκίρον στην Ιερά Οδό, το μεγάλο λευκό σκιάδιο (σκίρον) της θεάς Αθηνάς, το οποίο κρατούσαν οι ιερείς, συνοδοί της πομπής, από το γένος των Ετεοβουταδών.

Το πλατύγυρο λευκό σκιάδιο ήταν εφεύρεση της Αθηνάς και συμβόλιζε την προστασία της στην πόλη των Αθηνών και στους αττικούς αγρούς από τον καύσωνα των θερινών μηνών.

Στην ίδια πομπή μεταφερόταν και το *Διός κώδιον*, δηλαδή το δέρμα κριαριού (προβιά), που είχε θυσιαστεί στον Μειλίχιο Δία. Έτσι, οι Αθηναίοι ζητούσαν να εξασφαλισθεί η συνδρομή του θεού για την πόλη των Αθηνών και η προστασία του, για την αγροτική παραγωγή τους, από τον υπερβολικό καλοκαιρινό καύσωνα.

Κατά τον μήνα Σκιροφοριών ετελούντο στην Αθήνα τα *Αρρηφόρια*, προς τιμήν της Αθηνάς. Στον βράχο της Ακρόπολης, δυτικά του Ερεχθείου, υπήρχε το λεγόμενο οίκημα των αρρηφόρων. Αυτές ήταν δύο μικρά κορίτσια από 7 ως 11 χρονών, που μετέφεραν «άρρητα», δηλαδή κρυφά και μυστικά ιερά αντικείμενα. Οι τελετές έπρεπε να γίνουν με απόλυτη μυστικότητα, αλλιώς οι ιερουργίες έχαναν τη δύναμή τους. Όλος αυτός ο μυστικισμός μάς δείχνει ότι τα Αρρηφόρια ήταν γιορτή αγροτικών λατρευτικών πράξεων, με σκοπό να επηρεάσουν και να ενισχύσουν την ευφορία της γης, για μια πλουσιότερη συγκομιδή.

Στον Πειραιά –πιθανώς την 14η Σκιροφοριών– τελούνταν τα *Δισωτήρια* προς τιμήν του Διός Σωτήρος και της Αθηνάς Σωτείρας, για τα οποία δεν γνωρίζουμε πολλές λεπτομέρειες, γιατί συνέπιπταν με τα Διπόλεια και συγκεκριμένα με τα Βουφόνια. Κατά τη διάρκεια, λοιπόν, του Σκιροφοριών και ειδικά την τελευταία πανσέληνο του έτους, ίσως την 14η του μηνός, ετελείτο η θρησκευτική γιορτή των *Βουφονιών* προς τιμήν του Πολιέα Δία, του Διός πολιούχου των Αθηνών.

Τα Βουφόνια ήταν μέρος της αρχαιότητας γιορτής των *Διπολίων* ή *Διπόλειων*, που ετελείτο την 24η Σκιροφοριών προς τιμήν του πολιούχου Διός (Παυσ. Α', 24), ενώ τα Βουφόνια μάλλον καθιερώθηκαν την εποχή του βασιλιά Ερεχθέα.

Τον μήνα αυτόν, το αλώνισμα είχε τελειώσει και τα δημητριακά της νέας σοδειάς είχαν συγκεντρωθεί στην Ακρόπολη. Οι Αθηναίοι έβαζαν, λοιπόν, πάνω στον βωμό του

Διά στάρι και κριθάρι ανακατεμένα. 'Αφηναν επίσης βόδια να βόσκουν ελεύθερα γύρω από την Ακρόπολη. 'Όταν κάποιο από τα βόδια αυτά πλησίαζε τον βωμό και έτρωγε τα σπέρματα, ένας ιερέας, ο *Βουτύπος*, το χτυπούσε δυνατά με τσεκούρι, ενώ ένα άλλος, ο *Βουφόνος* –από όπου προέρχεται η ονομασία των Βουφονίων– του έκοβε τον λαιμό με μαχαίρι. Στη συνέχεια, πετούσαν τα φονικά όργανα και εξαφανίζονταν, γιατί εθεωρείτο αμαρτία η σφαγή των ζώων. Οι άλλοι εορτάζοντες μαγείρευαν το ζώο και το έτρωγαν όλοι μαζί με χορούς και τραγούδια.

Στο Πρυτανείο, ο βασιλιάς έκανε μια παρωδία δίκης για να βρει τον ένοχο της σφαγής, που τελικά ήταν το τσεκούρι και το μαχαίρι, τα οποία πανηγυρικά τα τιμωρούσαν ρίχνοντάς τα στη θάλασσα.

Η σημασία του μύθου παραμένει άγνωστη. 'Ισως τα Βουφόνια είχαν αναμνηστικό και εξιλαστήριο χαρακτήρα, αφού οι πιστοί γέμιζαν το κουφάρι του βοδιού με σανό, το έζευαν στο άροτρο και το έβαζαν, τάχα, να οργώσει. Πιθανώς να ήταν μια μίμηση της ανάστασης της ζωής, που θα ερχόταν με τον καινούργιο χρόνο.

Η αρχή του έτους

'Όπως διευκρινίζουν σήμερα τα αρχαιολογικά δεδομένα, η αρχή του έτους δεν ήταν κοινή για τα ελληνικά ημερολόγια που χρησιμοποιούσαν οι διάφορες ελληνικές πόλεις. Αποτέλεσμα αυτών των διαφοροποιήσεων ήταν να μη συμπίπτουν και τα θρησκευτικά εορτολόγια των επί μέρους ελληνικών κοινωνιών.

Το αττικό ημερολόγιο όριζε ως αρχή του έτους την πρώτη νουμηνία μετά το θερινό ηλιοστάσιο. Στο ημερολόγιο των Λακεδαιμονίων το έτος άρχιζε τη φθινοπωρινή ισημερία, ενώ το έτος των Μακεδόνων άρχιζε την πρώτη νουμηνία μετά τη φθινοπωρινή ισημερία. Το μακεδονικό ημερολόγιο διαδόθηκε ευρύτατα σε χώρες της Ασίας και στην Αίγυπτο κατά την περίοδο των κατακτήσεων του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των επιγόνων του.

Αντίθετα, το ημερολόγιο των Βοιωτών άρχιζε από την πρώτη νουμηνία μετά το χειμερινό ηλιοστάσιο, όπως και το ημερολόγιο των Αιτωλών, ενώ το κερκυραϊκό έτος άρχιζε με την εαρινή ισημερία.

Ειδικά το ημερολόγιο των Δελφών άρχιζε τον μήνα Απελλαίο, πιθανώς αντίστοιχο του αττικού μήνα Μαιμακτηριώνα. Σπουδαίος όμως ήταν και ο ανοιξιάτικος μήνας Βύσιος. Η 7η ημέρα αυτού του μήνα εθεωρείτο γενέθλια ημέρα του Απόλλωνα και μάλλον συνέπιπτε με την εαρινή ισημερία. Ο μήνας Βύσιος, αντίστοιχος προς τον αττικό Ανθεστηριώνα, ήταν για τους κατοίκους των Δελφών η κύρια χρονική περίοδος –κατά την οποία έπρεπε να ερωτάται το μαντείο των Δελφών– προκειμένου να δίνει τους χρησμούς του. Ανάλογα μεταβάλλονταν τα ονόματα των μηνών στα άλλα ελληνικά ημερολόγια (δες πίνακα στο τέλος της παραγράφου) καθώς και η αρίθμηση των ημερών.

Ο εορτασμός της Πρωτοχρονιάς την πρώτη ημέρα της άνοιξης συμβάδιζε με την αναγέννηση της φύσης ύστερα από το πέρασμα του παγερού χειμώνα. Οι πανάρχαιοι μύθοι και οι θρύλοι, που ομοιάζουν μεταξύ τους, αν και πλάστηκαν από διάφορους –μη συγγενείς– λαούς, εντούτοις έχουν την ίδια πηγή και εμπνέονται από το θέαμα της ανακύκλησης των εποχών του έτους. Μετά τον άξενο χειμώνα, ακολουθεί η θαυμάσια εποχή της άνοιξης με την αναγέννηση της φύσης. Γι' αυτόν τον λόγο, πολλοί λαοί όρισαν σαν αρχή του έτους τους την εαρινή ισημερία –την πρώτη ημέρα της άνοιξης.

'Όσον αφορά το αττικό ημερολόγιο, την επίβλεψη και τον ακριβή καθορισμό των εορταστικών ημερών καθόριζε θρησκευτικός άρχοντας, που σύμφωνα με τους αρχαίους συγγραφείς ονομαζόταν *Ιερομνήμων* (ο μνήμων των ιερών), αυτός δηλαδή που τηρούσε τα ιερά αρχεία.

Επίσης *Ιερομηνία* εκαλείτο ο ιερός χρόνος εορτασμού μιας μεγάλης γιορτής, που διαρκούσε πολλές ημέρες ή συνήθως και ολόκληρο μήνα, απ' όπου πήρε την ονομασία της. Την περίοδο της Ιερομηνίας σταματούσε κάθε εργασία και οποιαδήποτε πράξη η οποία θα διατάραζε το ειρηνικό κλίμα που απαιτούσε ο εορτασμός. Η ιερομηνία αναγγελλόταν από κήρυκες που διέρχονταν από όλες τις ελληνικές πόλεις ιδιαίτερα η περίοδος διακοπής των εχθροπραξιών ονομαζόταν *εκεχειρία*. Ιερομηνία ετηρείτο στις τέσσερις μεγάλες πανελλήνιες γιορτές: τα Ισθμια, τα Νέμεα, τα Ολύμπια και τα Πύθια.

Μακεδονικό ημερολόγιο

Όπως όλα τα άλλα ελληνικά ημερολόγια, έτσι και το ημερολόγιο των Μακεδόνων ήταν σεληνοηλιακό.

Το μακεδονικό έτος άρχιζε από την πρώτη νουμηνία μετά τη φθινοπωρινή ισημερία, κατά τον μήνα Δίο, αντίστοιχο του αττικού Πυανεψιώννα.

Οι μακεδονικοί μήνες είχαν κατά σειρά τα ονόματα: Δίος, Απελλαίος, Αυδυναίος, Περίτιος, Δύστρος, •ανθικός, Αρτεμίσιος, Δαίσιος, Πάνεμος ή Πάνημος, Λώος, Γορπιαίος και Υπερβερεταίος.

Δεν είναι, όμως, γνωστό το σημείο στο οποίο παρεμβαλλόταν ο 13ος εμβόλιμος μήνας.

Το 334 π.Χ. ο Μέγας Αλέξανδρος, όταν επρόκειτο να ξεκινήσει την εκστρατεία του στην Ασία, παρέμβαλε αυθαίρετα πριν από τον Δαίσιο έναν δεύτερο Αρτεμίσιο, γιατί οι Μακεδόνες θεωρούσαν ότι ο μήνας Δαίσιος ήταν γρουσουζικός για πολεμικές επιχειρήσεις.

Μια επιγραφή που βρέθηκε στο χωριό Τσεπίχοβο στη Μακεδονία αναφέρει τον μήνα Δαίσιο:

ΤΟΥΔΑΙΣΙΟΥΜΗΝΟΣ ΤΟΥ ΓΜΣ ΕΤΟΥΣ ΤΩΝ
ΠΕΡΙΒΑΡΟΛΡΟΝΦΙΛΙΠΠΟΥΕΝΔΕΡΡΙΟΠΩΠΟΛΙ
ΤΑΡΧΩΝΣΥΝΑΓΑΓΟΝΤmΝΤΟΒΟΥΛΕΥΤΗΡΙΟΝ...

Δηλαδή «...του Δαισίου μηνός του γμσ' έτους των περί Βάρολρον Φιλίππου εν Δερριόπω πολιταρχών συναγαρόντων το βουλευτήριον...».

Η πλάκα αυτή βρέθηκε στο χωριό Τσεπίχοβο, αλλά η αρχική θέση της ήταν σε κάποιον λόφο που βρισκόταν στη δεξιά όχθη του ποταμού Εριγόνα (Δ. Μακεδονία), όπου πιθανώς άκμασαν τα αρχαία Στύββερα.

Όταν ο Μέγας Αλέξανδρος κατέκτησε την Αίγυπτο και χώρες της Ασίας, επέβαλε στις κτίσεις του το μακεδονικό ημερολόγιο, το οποίο γενικά διατήρησαν και οι επίγονοί του.

Η αντιστοιχία πάντως των μηνών δεν συνέπιπτε ακριβώς για την εκτός της Μακεδονίας χρήση του. Στην Αντιόχεια, Ασκάλωνα της Συρίας, Έφεσο, Γάζα, Λυκία, Σιδώνα, Τύρο κλπ. οι διαφορές ήταν πολλές φορές σημαντικές.

Το μακεδονικό ημερολόγιο βάδισε παράλληλα με το ακριβέστερο ηλιακό αιγυπτιακό ημερολόγιο και τελικά υποκαταστάθηκε εντελώς από αυτό.

Οι Σελευκίδες, οι επίγονοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου στη Μεσοποταμία, προσάρμοσαν αμέσως στο μακεδονικό ημερολόγιο τον 19ετή κύκλο του Μέτωνα, που, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, χρησιμοποιείτο και από το βαβυλωνιακό ημερολόγιο.

Στο ημερολόγιο των Σελευκιδών ο Δίος ταυτιζόταν με τον βαβυλωνιακό μήνα Τασρίτου, ο Απελλαίος με τον Αραχσάμνα, και τέλος ο Υπερβερεταίος με τον Ουλούου.

Επίσης, όπως αναφέρουν αρχαίοι συγγραφείς, στην Αντιόχεια της Συρίας διεξάγονταν Ολυμπιακοί αγώνες, μετά από σύμβαση των Πισατών της Ηλίδας και των Αντιοχέων για την εκχώρηση του προνομίου των Ολυμπίων και στους Αντιοχείς για 360 έτη. Τα Ολύμπια της Αντιόχειας διαρκούσαν 45 ημέρες κατά τους μήνες Πάνημο (Πάνεμο) και Λώο.

Μακεδονικά ημερολόγια στους χρόνους της ρωμαϊκής κατοχής

Έχοντας ήδη γνωρίσει το αρχαίο μακεδονικό ημερολόγιο, το οποίο χρησιμοποιούσαν και οι Πτολεμαίοι –οι Έλληνες ηγεμόνες της Αιγύπτου– μπορούμε τώρα να γνωρίσουμε δύο άλλα μακεδονικά ημερολόγια, που ήταν σε χρήση στη Μακεδονία κατά τους χρόνους της κατοχής της Ελλάδας από τους Ρωμαίους.

Το αρχαιότερο από αυτά χρησιμοποιούσε το λεγόμενο «μακεδονικό έτος». Το ημερολόγιο αυτό είχε ως αφετηρία το 148 π.Χ., το έτος δηλαδή που ο ύπατος Κόιντος Καϊκίλιος Μέτελλος (Q. Caecilius Metellus), ο επονομαζόμενος Μακεδονικός, συνέτριψε την επανάσταση του Ψευδο-Φιλίππου Ανδρίσκου, ο οποίος βασιλεύοντας έναν μόνο χρόνο στη Μακεδονία κατάφερε να εξεγείρει τους Μακεδόνες και άλλους Έλληνες εναντίον των Ρωμαίων κατακτητών.

Το νεότερο ημερολόγιο, το οποίο χρησιμοποιήθηκε και σε άλλες πόλεις του ευρύτερου ελληνιστικού κόσμου –όπως σε ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας– χρησιμοποιούσε το λεγόμενο «έτος του Αυγούστου» ή «σεβαστόν έτος». Αρχή του ημερολογιακού αυτού συστήματος ήταν η ημερομηνία της νίκης του Αύγουστου Οκταβιανού εναντίον του Αντωνίου στο Άκτιο, την 2α Σεπτεμβρίου του 31 π.Χ.

Τα δύο αυτά ημερολογιακά συστήματα χρησιμοποιήθηκαν παράλληλα στη Μακεδονία την περίοδο της ρωμαϊκής κατάκτησής της. Οι ονομασίες όμως των μηνών παρέμειναν οι ίδιες με το αρχαίο μακεδονικό-πτολεμαϊκό ημερολόγιο. Τα δύο ημερολόγια, που αναφέραμε, άρχιζαν την 1η του μηνός Δίου, αλλά είχαν, όπως είδαμε, διαφορετική αφετηρία χρονολόγησης: το «μακεδονικό έτος» το 148 π.Χ. και το «σεβαστόν έτος» το 31 π.Χ.

Ροδιακό ημερολόγιο

Στη νησιωτική Ελλάδα και ειδικά στη Ρόδο, δωρικές ήταν μερικές από τις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές της, όπως καθρεφτίζονταν στα ονόματα των μηνών του ροδιακού ημερολογίου. Αυτές ήταν τα:

1) Υακίνθια, αρχαία λακωνική, προελληνική ίσως, γιορτή αφιερωμένη στον Απόλλωνα και τον πανέμορφο Υάκινθο. Τα Υακίνθια, όπως αναφέρει η παράδοση, ήταν γιορτή που καθιερώθηκε από τον Απόλλωνα για να τιμήσει τον Υάκινθο, τον οποίον ο ίδιος ο θεός κατά λάθος σκότωσε. Τα Υακίνθια συμβόλιζαν την ανά έτος θνήσκουσα και αναγεννώμενη βλάστηση. Άλλωστε, κατά διαταγή του Απόλλωνα από το αίμα του άτυχου νέου φύτρωσε το ωραίο ομώνυμο άνθος με τη μελαγχολική όψη και το μεθυστικό άρωμα. Η γιορτή αυτή γινόταν κατά τη διάρκεια του μήνα *Υακίνθιου*, που μάλλον αντιστοιχούσε στον αττικό μήνα Θαργηλιώνα. Υακίνθιος μήνας αναφέρεται και στα μηνολόγια των δωρικών αποικιών της Σικελίας, αντίστοιχος με τον αττικό μήνα Εκατομβαιώνα.

2) Κάρνεια, μεγάλη γιορτή, κοινή σε όλους τους Δωριείς, που γινόταν κατά την πανσέληνο του μήνα Κάρνειου (Αύγουστος-Σεπτέμβριος). Οι Ρόδιοι τιμούσαν κατά τη διάρκειά της τον μάντη Κάρνο και τον Απόλλωνα Κάρναιο, προστάτη των κοπαδιών. Στα Κάρνεια τιμούσαν επίσης τον ήρωα Ηρακλή, τον πατέρα του αρχηγέτη τους

Τληπόλεμος. Ο ροδιακός μήνας *Κάρνειος* αντιστοιχούσε στον αττικό μήνα Μεταγειτνιώνα.

3) Σμίνθια, γιορτή αφιερωμένη στον Διόνυσο Σμίνθιο ή στον Απόλλωνα Σμινθέα, που προστάτευε τις φυτείες από τους αρουραίους, με πανηγύρια και θεατρικές παραστάσεις. Η γιορτή γινόταν κατά τη διάρκεια του μήνα *Σμίνθιου*, που αντιστοιχούσε στον αττικό μήνα Ανθεστηριώνα.

4) Αλίεια, η γιορτή του Ήλιου. Κάθε χρόνο οι Ρόδιοι γιόρταζαν τα «Σμικρά Αλίεια» στον μήνα *Πάναμο* (Ιούλιο), αντίστοιχο του αττικού μήνα Σκιροφοριώνα. Σπουδαία ήταν όμως τα «Μεγάλα Αλίεια», που γιορτάζονταν κάθε τέσσερα χρόνια, στον εμβόλιμο μήνα Πάναμο δεύτερο (διπανάμια Αλίεια).

Ο ροδιακός μήνας *Θεσμοφόριος* τιμούσε τη θεά Δήμητρα τη Θεσμοφόρο, και κατά τη διάρκειά του τελούνταν τα *Θεσμοφορία*, η πιο διαδεδομένη και αρχαία ελληνική γιορτή. Ο Θεσμοφόριος, πρώτος μήνας του ροδιακού έτους, που υπάρχει και στο σικελικό μηνολόγιο, αντιστοιχούσε προς τον αττικό μήνα Πυανεσιώνα, κατά τη διάρκεια του οποίου τελούνταν τα αθηναϊκά Θεσμοφορία.

Στη Ρόδο –και ιδιαίτερα στη Λίνδο– γιορτάζονταν τα *Βουκόπια Θευδαίσια*, γιορτή με θυσίες βοδιών πιθανώς ανάλογη με τις τρεις γιορτές των «ιερών αρότων» της Αττικής. Από το πρόσθετο όνομα Θευδαίσια φαίνεται ότι είχαν προστεθεί θεοξενικές ιερουργίες, που πανηγυριζόνταν κατά τη διάρκεια του μήνα *Θευδαίσιου*, αντίστοιχου του αττικού μήνα Ποσειδεώνα. Σύμφωνα με άλλους ερευνητές, η ερμηνεία της γιορτής αναζητείται στα Διονυσιακά Θεοδαίσια. Μήνας με την ονομασία Θευδαίσιος αναφέρεται και στο ημερολόγιο των δωρικών αποικιών της Σικελίας, αντίστοιχος προς τον κρητικό *Θεοδαίσιον* και τον αττικό Ελαφηβολιώνα.

Στους μήνες όμως του ροδιακού ημερολογίου φαίνεται και η ιωνική επίδραση, ιδιαίτερα στον μήνα *Δάλιο*, από το όνομα του Δηλίου Απόλλωνα, στον *Βαδρόμιον* – αντίστοιχο του Βοηδρομιώνα– και στον Μεταγειτνίον. Ο μήνας *Μεταγειτνίος* στα ημερολόγια της Κω, Καλύμνου και Ρόδου τιμούσε, κατά τον Αρποκρατίωνα και τον Σουΐδα, τον μετοικισμό του θεού Απόλλωνα από τη νήσο Δήλο στη Λυκία, γι' αυτό και ο θεός λατρευόταν με την επίκληση Μεταγειτνίος.

Ο μήνας *Δάλιος* ή *Δήλιος*, γνωστός από επιγραφές της Καλύμνου, Ρόδου, Νισύρου και Κω, πήρε την ονομασία του από τη μεγάλη γιορτή των Δηλίων, προς τιμήν του Δηλίου Απόλλωνα, που εκτός από τη Δήλο, όπου θα δούμε τη γιορτή αναλυτικά, πανηγυριζόταν τόσο στη Ρόδο, όσο και στην Κω (Paton and Hicks, *Inscr. Cos*, 367). Κατά την άποψη ορισμένων ερευνητών, ήταν αντίστοιχος του αττικού μήνα Εκατομβαιώνα, ενώ κατ' άλλους αντιστοιχούσε στον Γαμηλιώνα. Δάλιος μήνας αναφέρεται και στα μηνολόγια των δωρικών αποικιών της Σικελίας, αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα Μαιμακτηριώνα.

Ο *Διόσθιος* ήταν μήνας του ημερολογίου των Ν.Α. Δωριέων που αναφερόταν στα μηνολόγια της Ρόδου, Θήρας, Ίλιδας, Κρήτης και άλλων περιοχών. Στη Ρόδο ήταν ο δεύτερος μήνας του έτους, αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα Μαιμακτηριώνα.

Κυπριακά ημερολόγια

Για τα ημερολόγια που ίσχυαν κατά την κλασική και την ελληνιστική περίοδο στην αρχαία Κύπρο δεν υπάρχουν μέχρι σήμερα σαφή στοιχεία. Τα πρώτα ιστορικά ημερολογιακά στοιχεία προέρχονται από την περίοδο του Ρωμαίου αυτοκράτορα Αύγουστου Οκταβιανού.

Η εισαγωγή του λεγόμενου *αυτοκρατορικού* ηλιακού ημερολογίου έγινε μεταξύ των ετών 21 και 12 π.Χ., πιθανότατα το 15 π.Χ. όταν μετά τον καταστροφικό σεισμό του ίδιου έτους εκδηλώθηκε η ιδιαίτερη εύνοια του Αύγουστου Οκταβιανού προς την πόλη

της Πάφου, που ήταν τότε πρωτεύουσα της Κύπρου. Έτσι, οι Πάφιοι υιοθέτησαν το αυτοκρατορικό ημερολόγιο για να δείξουν την ευγνωμοσύνη τους προς τον Αύγουστο Οκταβιανό, αλλάζοντας τις μέχρι τότε αρχαίες ελληνικές ονομασίες των μηνών τους.

Τα ονόματα των μηνών του αυτοκρατορικού ημερολογίου φαίνονται στον παρακάτω πίνακα και προέρχονται από τα ονόματα της οικογένειας του Οκταβιανού και της μυθικής γενιάς του.

Οι κυπριακοί μήνες

ονομασία	αντιστοιχία
1) Αφροδίσιος	Μάιος
2) Αγκισαίος Ιούνιος	
3) Ρωμαίος	Ιούλιος
4) Αινεαδαίος	Αύγουστος
5) Καπιτώλιος	Σεπτέμβριος
6) Σεβαστός	Οκτώβριος
7) Αγριππαίος	Νοέμβριος
8) Λιβαίος	Δεκέμβριος
9) Οκτάβιος	Ιανουάριος
10) Ιουλαίος Φεβρουάριος	
11) Νερωναίος	Μάρτιος
12) Δρουσαίος	Απρίλιος

Το έτος άρχιζε από τον μήνα *Αφροδίσιος*, που ονομάστηκε έτσι προς τιμήν της Αφροδίτης, όχι μόνο ως Παφίας θεάς προστάτιδας του νησιού, αλλά και ως Γεννήτριας (Γενέτειρας) Αφροδίτης (Venus Genetrix) του γένους των Ιουλίων, στο οποίο ανήκαν τόσο ο Ιούλιος Καίσαρας, όσο και ο Αύγουστος Οκταβιανός. Επειδή, λοιπόν, η γενιά των Ιουλίων άρχιζε από την Αφροδίτη, έτσι και το έτος έπρεπε να αρχίζει από τον μήνα Αφροδίσιος.

Στη διάρκεια αυτού του μήνα τελούνταν οι γιορτές των Αφροδίσιων και Αδωνίων.

Ο δεύτερος μήνας ήταν ο *Αγκισαίος*, από το όνομα του μυθικού Αγκίση με τον οποίο η Αφροδίτη γέννησε τον Αινεία, που από το όνομά του ονομάστηκε ο τέταρτος μήνας *Αινεαδαίος*.

Ο τρίτος μήνας ονομάστηκε *Ρωμαίος* και τιμούσε τη θεοποιηθείσα *αιωνία Ρώμη*.

Ο πέμπτος μήνας ονομάστηκε *Καπιτώλιος*, προς τιμήν του Διός Καπιτωλίου, προστάτη της Ρώμης, ο ναός του οποίου ήταν κτισμένος πάνω στον λόφο Καπιτώλιο. Κάθε έτος –ή ανά πενταετία– στον Καπιτώλιο τελούνταν αγώνες, τα *Καπιτώλεια*, κατά τη διάρκεια του Σεπτεμβρίου. Από το γεγονός αυτό συμπεραίνουμε ότι ο Αφροδίσιος μήνας αντιστοιχούσε στον Μάιο.

Τα Καπιτώλεια, καθιερώθηκαν το 86 μ.Χ. από τον αυτοκράτορα Δομιτιανό (51-96 μ.Χ.) ή –κατ’ απομίμηση των Ολυμπιακών αγώνων– τότε μετονομάστηκαν σε Ολύμπια, και τελούνταν ανά τέσσερα πλήρη έτη (πενταετηρίς). Εκτός από τους καθαρά αθλητικούς αγώνες, αργότερα προστέθηκε αγώνισμα ελληνικής και λατινικής ποίησης.

Οι ονομασίες των υπολοίπων μηνών προέρχονταν από τα ονόματα των μελών της οικογένειας και από επίθετα του ίδιου του Αύγουστου Οκταβιανού.

Ο έκτος μήνας λεγόταν Σεβαστός, από την τιμητική προσηγορία Augustus (=Σεβαστός) που είχε απονεμίσει στον Οκταβιανό η Ρωμαϊκή Σύγκλητος.

Ο έβδομος μήνας λεγόταν Αγριππαίος προς τιμήν του Αγρίππα, επιστήθιου φίλου και γαμπρού του Οκταβιανού από την κόρη του Ιουλία.

Ο όγδοος μήνας ονομάστηκε Λιβαίος από τη Λιβία Δρουσίλλα, την τρίτη γυναίκα του Οκταβιανού.

Ο ένατος μήνας ονομάστηκε Οκτάβιος, για να τιμηθεί η Οκτάβια, αδελφή του Οκταβιανού και γυναίκα του Μάρκου Αντώνιου.

Ο δέκατος μήνας ονομάστηκε Ιουλαίος από την Ιουλία, διαβόητη κόρη του Οκταβιανού, σύζυγο του Μάρκελλου και αργότερα του Αγρίππα.

Ο ενδέκατος μήνας ονομάστηκε Νερωναίος από τον γιο του Οκταβιανού, τον Κλαύδιο Νέρωνα Δρούσο.

Ο δωδέκατος μήνας ονομάστηκε Δρουσαίος από τον γιο της Λιβίας Δρουσίλλας και του Τιβέριου Κλαύδιου Νέρωνα, τον Κλαύδιο Δρούσο Γερμανικό, που αργότερα τον υιοθέτησε ο Οκταβιανός.

Οι Πάφιοι, όμως, το 2 π.Χ. αναθεώρησαν τα ονόματα του μηνολογίου τους γιατί μερικά μέλη της οικογενείας του Οκταβιανού είχαν εν τω μεταξύ πεθάνει, ενώ η Ιουλία, η κόρη του Οκταβιανού, λόγω του ακόλαστου βίου της, είχε εξοριστεί από τον πατέρα της στη νήσο Πανδαταρία (Pandataria) της Τυρρηνικής θάλασσας.

Τα νέα ονόματα των μηνών προέρχονταν κυρίως από τη μυθική καταγωγή του Οκταβιανού και από τα αξιώματα που του είχε απονεμίσει η Ρωμαϊκή Σύγκλητος.

Το έτος αξακολουθούσε να αρχίζει από τον μήνα Αφροδίσιο, μόνο που η αρχή του μετατέθηκε στην 23η Σεπτεμβρίου, δηλαδή στη φθινοπωρινή αστρονομική ισημερία.

Το νέο μηνολόγιο διαμορφώθηκε ως εξής:

Οι νέοι κυπριακοί μήνες		
ονομασία	αρχή μηνός	διάρκεια
1) Αφροδίσιος	23 Σεπτεμβρίου	31 ημέρες
2) Απογονικός	24 Οκτωβρίου	30 ημέρες
3) Αίνειος(5)	23 Νοεμβρίου	31 ημέρες
4) Ιούλιος	24 Δεκεμβρίου	31 ημέρες
5) Καισάριος	24 Ιανουαρίου	28 ημέρες
6) Σεβαστός	21 Φεβρουαρίου	30 ημέρες
7) Αυτοκρατορικός	23 Μαρτίου	31 ημέρες
8) Δημαρχεξούσιος	23 Απριλίου	31 ημέρες
9) Πληθύπατος	24 Μαΐου	30 ημέρες
10) Αρχιερέυς	23 Ιουνίου	31 ημέρες
11) Έστιος(6)	24 Ιουλίου	30 ημέρες
12) Ρωμαίος	23 Αυγούστου	31 ημέρες

Ο πρώτος μήνας διατήρησε την αρχική ονομασία του ως Αφροδίσιος.

Ο δεύτερος μήνας, ο Απογονικός, πήρε την ονομασία του από τον Αύγουστο Οκταβιανό ως απόγονο της θεάς Αφροδίτης.

Ο Αίνειος αναφερόταν στον μυθικό Αινεία, ενώ ο Ιούλιος στον Ίουλο, τον γιο του Αινεία, από τον οποίον ονομάστηκε το γένος των Ιουλίων (gens Julia).

Ο Καισάριος αναφερόταν στον Καίσαρα Οκταβιανό.

Ο Σεβαστός προήλθε από την τιμητική προσηγορία του Οκταβιανού, Augustus(=Σεβαστός).

Ο Αυτοκρατορικός αναφερόταν στον πρώτο Ρωμαίο αυτοκράτορα, τον Αύγουστο Οκταβιανό.

Ο Δημαρχεξούσιος ή Δημαρχεξάσιος, από τη δημαρχιακή εξουσία του Αυγούστου.

Ο Πληθύπατος, από τις λέξεις πληθύς (=πολλές φορές) και ύπατος, επειδή ο Οκταβιανός είχε εκλεγεί πολλές φορές ύπατος.

Ο Αρχιερέυς, από το αξίωμα του Οκταβιανού ως Μέγας Αρχιερέυς (Pontifex Maximus).

Οι ονομασίες, λοιπόν, του 5ου, 6ου, 7ου, 8ου, 9ου και 10ου μήνα αναφέρονταν σε αξιώματα του Οκταβιανού, που του είχε απονεμίσει η Ρωμαϊκή Σύγκλητος.

Ο μήνας Έστιος οφείλει την ονομασία του στη θεά Έστία, που ετιμάτο ιδιαίτερος στη Ρώμη.

Τέλος, ο Ρωμαίος αναφερόταν στη θεοποιηθείσα Ρώμη.

Οι ονομασίες των μηνών του αυτοκρατορικού ημερολογίου δημοσιεύτηκαν από τον καθηγητή Cramer (Anecdota Graeca). Ο Ερρίκος Στέφανος τους διέσωσε με κάποιες παραλλαγές. Το αυτοκρατορικό ημερολόγιο εξαπλώθηκε στη Δυτική και Κεντρική Κύπρο και –σε ορισμένες περιπτώσεις– στη Βόρεια (Λάπηθος).

Σημαντικό, όμως, είναι το γεγονός ότι η πόλη της Σαλαμίνας, μαζί με άλλες πόλεις της Ανατολικής Κύπρου, διατηρούσαν το αρχαίο αιγυπτιακό ημερολόγιο, το οποίο είχαν αποδεχτεί και οι Πτολεμαίοι. Για να ακριβολογούμε, οι πόλεις αυτές είχαν υιοθετήσει το αλεξανδρινό ημερολόγιο, με έναρξη του έτους την 29η ή την 30ή Αυγούστου αντίστοιχα, και με μικρές διαφορές στις ονομασίες των μηνών.

Το γεγονός ότι οι Σαλαμίνοι διατηρούσαν το αλεξανδρινό ημερολόγιο μαρτυρείται από τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Επιφάνιον (367-403 μ.Χ.), ο οποίος αναφέρει ότι οι Σαλαμίνοι και οι Κωνσταντιείς ανέφεραν ως τρίτον Χοϊάκ τον μήνα που οι Πάφιοι ονόμαζαν Απογονικόν.

Η ταυτόχρονη ύπαρξη δύο ημερολογίων στην Κύπρο προκαλούσε κάποια σχετική σύγχυση. Διάφοροι, λοιπόν, συγγραφείς χρησιμοποιούσαν μόνο το ένα από αυτά. Έτσι, ο Πορφύριος ο Τύριος, γράφοντας στα τέλη του 3ου μ.Χ. αιώνα, αναφέρει κάποιον εορτασμό στη Σαλαμίνα χρησιμοποιώντας το αυτοκρατορικό ημερολόγιο, που χρησιμοποιούσαν οι Πάφιοι.

Παράλληλα, όμως, με τους μήνες του αυτοκρατορικού και του αλεξανδρινού ημερολογίου, βρέθηκαν στην Κύπρο επιγραφές που μαρτυρούν τη χρήση των ελληνικών ονομάτων των μηνών του μακεδονικού ημερολογίου, όπως ο •ανθικός και ο Γορπιαίος, τον οποίο χρησιμοποιεί ο Παίων ο Αμαθούσιος.

Αναφέρονται, επίσης, και ονόματα μηνών τα οποία δεν ανήκαν σε κανένα από τα τρία προαναφερθέντα ημερολόγια. Σε μια επιγραφή που βρέθηκε στην Αμαργέτη, χωριό Β.Α. της Πάφου, αναφέρεται ο μήνας 'Αριμος, πιθανώς κάποια ονομασία μήνα του αρχαίου ελληνικού κυπριακού ημερολογίου.

Οι ονομασίες μηνών άλλων ελληνικών πόλεων

Στην ενότητα αυτή θα δώσουμε αλφαβητικά τις ονομασίες διαφόρων μηνών των ελληνικών πόλεων, όπως έχουν βρεθεί από αντίστοιχες επιγραφές ή όπως τους περιγράφουν στα έργα τους αρχαίοι συγγραφείς. Επίσης, επειδή συνήθως οι μήνες ονομάζονταν από τις μεγάλες γιορτές που πανηγυρίζονταν κατά τη διάρκειά τους, θα αναφέρουμε και τις γιορτές που σχετίζονταν μ' αυτούς.

Αγναίος είναι η ονομασία μήνα κάποιων ελληνικών πόλεων, και ειδικά της πόλης Άλος της Φθιώτιδας στο νότιο άκρο της πεδιάδας του Αλμυρού, όπως μαρτυρεί η αντίστοιχη επιγραφή που βρέθηκε εκεί (Rev. Arch. 1876, 256-7).

Αγριάνιος είναι μήνας του ημερολογίου της Επιδάουρου, της Ρόδου, της Κω, της Καλύμνου, του Βυζαντίου, της Μεσσήνης και άλλων ελληνικών πόλεων. Η ονομασία του βασίζεται στο επίθετο του Διονύσου Αγριώνιος. Για την αντιστοιχία του οι γνώμες

των ειδικών διχάζονται· άλλοι τον αντιστοιχούν με τον Απρίλιο ή τον Μάιο, και άλλοι με τον Νοέμβριο ή τον Ιανουάριο. Πιθανώς η ονομασία του μήνα να σχετίζεται με τα *Αγριάνια* ή *Αγράνια*, γιορτή που ετελείτο στο Αργος προς τιμήν του Διόνυσου, αλλά και είδος μνημοσύνου για τις θυγατέρες του μυθικού βασιλιά του Αργους Προίτου. Σύμφωνα με τον μύθο, οι τρεις βασιλοπούλες μόλις έφτασαν σε ηλικία γάμου, επειδή περιφρόνησαν τις θυσίες του Διόνυσου, καταλήφθηκαν από μανία και περιπλανιόνταν στα βουνά της Πελοποννήσου. Τελικά, οι δύο θεραπεύτηκαν από τον Μελάμποδα, ενώ η τρίτη σκοτώθηκε. Παρόμοια γιορτή ετελείτο στον Ορχομενό της Βοιωτίας με την ονομασία *Αγριώνια*, προς τιμήν του θεού Διόνυσου και βασισμένη σ' ένα παραπλήσιο μύθο για τις θυγατέρες του Μινύα. Έτσι, στη Βοιωτία ο αντίστοιχος μήνας ονομαζόταν *Αγριώνιος*. Η γιορτή των Αγριωνίων είχε επεκταθεί και σε άλλες πόλεις και περιοχές της Ελλάδας, όπως στη Θήβα, Κρήτη, Λέσβο, Χίο, που κατά κάποιο τρόπο δικαιολογεί την ονομασία κάποιου μήνα του έτους ως Αγριάνιο.

Αγυιος είναι η ονομασία του 5ου μήνα στην Κρήτη, από την προσωυμία του *Απόλλωνα του Αγυιέα*, επίθετο του θεού Απόλλωνα που επέπτευε τις αγυιές (τους δρόμους) από τις οποίες έδιωχνε το κακό. Προς τιμήν του στήνονταν στους δρόμους μικρές κυλινδρικές στήλες με μυτερή απόληξη, στο μέσον των οποίων υπήρχε μια τρύπα, διαμέσου της οποίας οι πιστοί έριχναν λάδι στη στήλη σαν είδος σπονδής (θυσίας). Ο Αγυιος –κατά πάσα πιθανότητα– αντιστοιχούσε στον αττικό μήνα Γαμηλιώνα. Ο αντίστοιχος μήνας στο ημερολόγιο του Αργους ονομαζόταν *Αγυιέος* και ήταν αντίστοιχος προς τον αττικό Έκατομβαιώνα.

Με την ονομασία *Αδρόμιος* φέρεται ένας μήνας που χρησιμοποιούσαν μερικές πόλεις και χωριά της Αχαΐας, της Θεσσαλίας και της Φθιώτιδας. Ο Αδρόμιος έχει βρεθεί σε επιγραφές (IG, IX2 αριθ. α6.63.219, 1. 102,7) και μάλλον ανήκε στο πρώτο εξάμηνο του έτους.

Ο μήνας *Αθαναίος* του ημερολογίου της Ηλιδας, αντίστοιχος του αττικού μήνα Μαιμακτηριώνα, τιμούσε τη θεά Αθηνά και προερχόταν από τη δωρική ονομασία της Αθαναία.

Στην αρχαία Επίδαμνο, όπως αναγράφεται σε επιγραφές, υπήρχε ένας μήνας με την ονομασία *Αλιοτρόπιος*.

Σε επιγραφές της Κω και της Καλύμνου, καθώς και σε μια λαβή αμφορέα στη Ρόδο αναφέρεται ο μήνας *Αλσειος*. Υπάρχουν μόνο υποθέσεις για την αντιστοιχία του με το Ιουλιανό ημερολόγιο. Πιθανώς αντιστοιχούσε με τους μήνες Οκτώβριο/Νοέμβριο. Επίσης εικασίες υπάρχουν για την προέλευση της ονομασίας του. Κατ' άλλους πήρε την ονομασία του από την επίκληση της θεάς Αθηνάς ως *Αλσειάς* (από το άλσος), όπως βρέθηκε σε επιγραφή της Κω, ενώ άλλοι υποθέτουν ότι προέρχεται από την επίκληση του Απόλλωνα ως «αλσηνού».

Σε διάφορες επιγραφές αναφέρεται ο μήνας *Αμάλιος* του δελφικού έτους, που πιθανώς αντιστοιχούσε με τον αττικό μήνα Γαμηλιώνα.

Ο *Απελλαίος* ήταν ο δεύτερος μήνας του ημερολογίου της Μακεδονίας και μήνας του μηνολογίου των αρχαίων Αιολέων και Δωριέων. Ιδίως εντοπίζεται στα μηνολόγια της Σπάρτης και των Δελφών, όπου λεγόταν και «μήνας του Απόλλωνα». Αντιστοιχούσε στον αττικό μήνα Μαιμακτηριώνα και πιθανώς ανήκε στο πρώτο εξάμηνο του έτους. Ιδιαίτερα στους Δελφούς, ίσως να ήταν ο πρώτος μήνας του έτους. Στο ημερολόγιο της Επιδαύρου ο Απελλαίος ήταν ο τελευταίος μήνας του έτους, αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα Σκιροφοριώνα. Με παραπλήσια ονομασία ως *Απελλαιών* αναφέρεται μήνας του ημερολογίου των αρχαίων Τηνίων.

Προς τιμήν του θεού Απόλλωνα υπήρχε ο μήνας *Απολλώνιος*, που συναντάται σε πόλεις δωρικής και αιολικής καταγωγής. Χρησιμοποιείτο στην Ηλιδα, Θεσσαλία,

Λέσβο, Δολίχη, Πύθιο της Περραιβίας και στο Ταυρομένιο της Σικελίας. Κατά πάσα πιθανότητα, αντιστοιχούσε στον αττικό μήνα Μεταγειτινιώνα.

Προς τιμήν του Αράτου (3ος π.Χ. αιώνας), του σπουδαίου Σικυώνιου στρατηγού της Αχαϊκής Συμπολιτείας, τελούνταν τα Αράτεια στη Σικυώνα δύο φορές το χρόνο. Η πρώτη στις 5 του σικυώνιου μήνα *Δαίσιου*, που αντιστοιχούσε στον αττικό μήνα Ανθεστηριώνα, ημερομηνία κατά την οποία απελευθερώθηκε η πόλη από την τυραννία (Σωτήρια), και η δεύτερη την ημέρα των γενεθλίων του Αράτου (Πλούτ., « Αρατος», 53).

Ο μήνας *Αρειος* του ημερολογίου της Βιθυνίας, αντίστοιχος του αττικού μήνα Σκιροφοριώνα, τιμούσε είτε τον Αρη, τον θεό του πολέμου, ή την Αρεία Αθηνά.

Ως *Αρησιών* ή *Αρεσιών* αναφέρεται ο πέμπτος μήνας του ημερολογίου της Δήλου. Ο Αρεσιών αντιστοιχούσε στον αττικό μήνα Μαιμακτηριώνα.

Ο αντίστοιχος του Ανθεστηριώνα μήνας των Αργείων ονομαζόταν *Αρνείος*, επειδή κατά τη διάρκειά του γιορταζόταν η *Αρνίς* ή *Αρνηίς*, γιορτή που απέβλεπε στην προστασία και τη γονιμότητα των κοπαδιών. Κατά τη διάρκειά της οι Αργείοι θυσίαζαν και όσους σκύλους έπιαναν στην πόλη, και από αυτό το γεγονός η γιορτή ονομαζόταν και *Κυνοφόντις* (Αθήν. Γ', 99). Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι ο Αρνείος αντιστοιχούσε στον μήνα Κάρνειο ή Καρνείο των Δωριέων, αν και αναφέρεται μήνας Κάρνειος στο μηνολόγιο των Αργείων. Άλλοι ερευνητές αναφέρουν ότι η Αρνίς, όπως και τα Κάρνεια προς τιμήν του Κάρνειου Απόλλωνα, ήταν κατάλοιπα αρχαίας προελληνικής λατρείας γονιμικής μαγείας, όπου ο θεός σύντροφος της μεγάλης Μητέρας Γης θανατώνεται την εποχή που αρχίζουν οι καύσωνες του καλοκαιριού – αυτό βέβαια με την προϋπόθεση ότι τόσο ο Αρνείος, όσο και ο Κάρνειος να αντιστοιχούν στον Ιούλιο/Αύγουστο– όταν ο Ήλιος βρίσκεται στον αστερισμό του Μεγάλου Κυνός, για τον οποίο –και ιδιαίτερα για το λαμπρό αστέρι του, τον Σείριο– οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν ότι προκαλεί αυτά τα φαινόμενα. Μια ανάλογη τελετή, όπως θα δούμε στον Β' τόμο της μελέτης μας, γινόταν στη Ρώμη, όπου κατά τα κυνικά καύματα θυσίαζαν σκύλους με ξανθωπό τρίχωμα στον Σείριο, για να απομακρύνουν, όπως πίστευαν, την επιδημία λύσσας που εμφανιζόταν αυτή την εποχή.

Ο μήνας *Αρτεμισιών* της Δήλου αντιστοιχούσε κατά πάσα πιθανότητα στον αττικό μήνα Μουνιχιώνα. Στη διάρκειά του γιορταζόταν τα *Αρτεμίσια* προς τιμήν της Αρτεμης. Αναφέρεται επίσης ως *Αρτεμίσιος* στα ημερολόγια της Μακεδονίας, της Σπάρτης και των Δελφών, ως *Αρταμίσιος* στην Επίδαυρο, στη Ρόδο και στη Σικελία, και τέλος ως *Αρτεμισιών* στο μηνολόγιο της Χίου, όπως γράφεται σε επιγραφές του νησιού. Τα *Αρτεμίσια* ή *Αρτεμίτια* ήταν γιορτή προς τιμήν της Άρτεμης, πολύ διαδεδομένη στον ελλαδικό χώρο. Αρτεμίσια τελούνταν στις Συρακούσες, στην Κυρήνη, στη Δήλο, και με μεγαλοπρέπεια στην Έφεσο, όπου ονομαζόταν *Εφέσια*. Κατά τη διάρκεια της γιορτής γίνονταν αγώνες και περιφερόταν με πομπή το άγαλμα της θεάς τυλιγμένο με δέρμα αγρίου ζώου, αφού η Αρτεμης ήταν η θεά του κυνηγιού. Την πομπή έκλεινε μια ομάδα κοριτσιών μεταμφιεσμένων σε νύμφες.

Μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, το μακεδονικό ημερολόγιο εισήχθη σε πολλές χώρες της Ασίας και σε πολλές ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας, όπου όμως υπέστησαν μεταβολές τόσο η σειρά των μηνών, όσο και η ονομασία τους. Έτσι, για παράδειγμα, ο *Αυδυναίος*, τρίτος μήνας του ημερολογίου των Μακεδόνων αναφέρεται ως *Αυδναίος*, *Αυδωναίος*, *Αιδωναίος*, *Αυδουναίος* και *Αυτναίος* (J. Kalleris, «Les Ancients Macédonies» II, σ. 560 κ.ε.).

Ως *Αφάμιος* αναφέρεται ο ένατος μήνας του φωκικού ημερολογίου, που αντιστοιχεί στον 9ο δελφικό μήνα *Ιλαίο*, αφού και τα δύο ημερολόγια είχαν την αφετηρία τους στη χειμερινή τροπή του Ηλιου.

Ο *Αφροδίσιος* ήταν ο πρώτος μήνας και των δύο κυπριακών ημερολογίων κατά τους χρόνους του Αυγούστου. Με την ίδια ονομασία αναφέρεται ο ενδέκατος μήνας του ημερολογίου της Βιθυνίας, αντίστοιχος με τον αττικό μήνα Εκατομβαιώνα. Επίσης, ως *Αφροδισίων* αναφέρεται μήνας στα μηνολόγια της Μαγνησίας και της Ιασού. Όλοι αυτοί οι μήνες τιμούσαν τη θεά της ομορφιάς Αφροδίτη και κατά τη διάρκειά τους τελούνταν τα *Αφροδίσια*, γιορτές προς τιμήν της θεάς. Ο χαρακτήρας των Αφροδισίων σε όλες τις πόλεις του ελλαδικού χώρου ήταν ο ίδιος, οι γιορτάζοντες παραδίδονταν στη χαρά και την απόλαυση της ηδονής, ενώ παράλληλα ετελούντο αγώνες και λαμπαδηφορίες.

Στο ημερολόγιο της Μυκόνου αναφέρεται ο μήνας *Βακχιών*, που αντιστοιχούσε με τον Ελαφηβολιώνα ή τον Ανθεστηριώνα του αθηναϊκού μηνολογίου.

Στο ημερολόγιο της Βιθυνίας αναφέρεται ο μήνας *Βενδιδαίος*, που πήρε την ονομασία του από τη θρακική θεά Βενδίδα. Ο Βενδιδαίος ήταν αντίστοιχος προς τον αττικό Ελαφηβολιώνα.

Ο πρώτος μήνας του θηβαϊκού ημερολογίου ονομαζόταν *Βουκάτιος* (Πλουτ. Πελ. 25). Αντιστοιχούσε στον αττικό μήνα Γαμηλιώνα και στον Αμάλιο του δελφικού ημερολογίου, όπου όμως ο Βουκάτιος ήταν όνομα άλλου μηνός. Κατά τη διάρκειά του ετελούντο τα *Βουκάτια* (βουν+καίνεσθαι=φονεύω), μια ονομασία που υποδηλώνει ότι κατά τη διάρκεια της γιορτής θυσιαζόταν ένας ταύρος. Ο μήνας αυτός αναφέρεται, εκτός από τη Βοιωτία, και στα μηνολόγια πολλών άλλων πόλεων της Στερεάς Ελλάδας. Έτσι αναφέρεται στα μηνολόγια της Χαιρώνειας, της Αμφισσας, του Ερεινεού και της Αιτωλίας, όπου υπήρχε και η πόλις Βουκάτιον.

Ο πέμπτος μήνας του ημερολογίου της Επιδαύρου ονομαζόταν *Γάμος* και, όπως δείχνει η ονομασία του, αντιστοιχούσε στον αττικό μήνα Γαμηλιώνα και στον *Γαμίλιο*, μήνα των Βουνείμων της Ηπείρου.

Γενέτιος ονομαζόταν ο έβδομος μήνας μερικών πόλεων της Φθιώτιδας. Κατά πάσα πιθανότητα, ο μήνας αυτός αντιστοιχούσε στον αττικό μήνα Ελαφηβολιώνα.

Ο όγδοος μήνας του ημερολογίου της Σπάρτης ονομαζόταν *Γεράστιος* ή *Γεραίστιος* (Θουκ. Δ', 119). Αναφέρεται και στα μηνολόγια της Καλαβρίας, της Τροιζήνας και της Κω. Ο Γεράστιος αντιστοιχούσε στον αττικό μήνα Μουνιχιώνα και ίδια ήταν η αντιστοιχία του σε όλες τις πόλεις όπου ίσχυε η ονομασία του, εκτός από την Κω, όπου ο Γεράστιος ήταν μάλλον καλοκαιρινός μήνας αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα Εκατομβαιώνα. Η ονομασία του ίσως να οφείλεται στο Γεραίστιο, την πόλη της Αρκαδίας, όπου κατά την αρκαδική παράδοση είχε ανατραφεί ο Δίας από τις Γεραιστιάδες νύμφες.

Ο *Γηφοριών* ήταν μήνας του ημερολογίου της Ιασού (CIG 2679). Οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι αντιστοιχούσε προς τον αττικό μήνα Σκιροφοριώνα.

Ο έκτος μήνας του ημερολογίου της Αμφισσας ονομαζόταν *Γιγάντιος* και αντιστοιχούσε προς τον δελφικό Αμάλιο και τον αττικό Γαμηλιώνα. Γιγάντιος επίσης ονομαζόταν κάποιος μήνας του ημερολογίου της αχαϊκής Τιτείας, που αντιστοιχούσε στον αττικό Ποσειδεώνα. Όπως έχουμε αναφέρει, συνήθως οι μήνες ονομαζόνταν από τις γιορτές που πανηγυριζόνταν κατά τη διάρκειά τους. Έτσι, λοιπόν, ίσως η ονομασία αυτή να έχει σχέση με τη χθόνια λατρεία των Γιγάντων, αν και στον ελληνικό χώρο δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι οι Γιγαντες απολάμβαναν θείων τιμών. Μία μόνο περίπτωση προσφερομένων θυσιών στη *Βροντή*, την *Αστραπή* και τη *Θύελλα* αναφέρεται από τον Πανσανία («Αρκαδικά», VIII, 29, 1) στην Αρκαδία, στον χώρο κοντά στον ποταμό Αλφειό, όπου κατά την παράδοση έγινε η Γιγαντομαχία.

Ένας μήνας άγνωστου ημερολογίου είναι ο *Γορπιός*, που κάποιο λεξικό αναφέρει ότι αντιστοιχούσε με τον Νοέμβριο του Ιουλιανού ημερολογίου. Οι ειδικοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι είναι παραφθορά του ονόματος του μακεδονικού μήνα Γορπιαίου. Ο

Γορπιαίος ήταν ο ενδέκατος μήνας του μακεδονικού ημερολογίου, αντίστοιχος με τον αττικό μήνα *Μεταγειτινιάνα* (Αύγουστος/Σεπτέμβριος). Με τη διάδοση του μακεδονικού ημερολογίου σε διάφορες ελληνικές πόλεις διατήρησε την ονομασία του, όχι όμως και την αντιστοιχία του. Έτσι, σύμφωνα με το Ημερολόγιο της Φλωρεντίας (*Hemerologium Florentinum*), ο *Γορπιαίος* άρχιζε στην Εφεσο στις 25 Ιουλίου, στην Τύρο στις 19 Σεπτεμβρίου, στις αραβικές περιοχές στις 19 Αυγούστου και στη Γάζα στις 29 Αυγούστου. Στη Συρία αντιστοιχούσε στον Σεπτέμβριο, στη Σελεύκεια της Πιερίας στον Οκτώβριο και στη Σιδώνα στον Νοέμβριο του Ιουλιανού ημερολογίου. Με τον *Γορπιαίο* φαίνεται ότι σχετίζεται και ο *Γόρφεος*, μήνας που αντιστοιχούσε στον Σεπτέμβριο του Ιουλιανού ημερολογίου.

Οι «Γυμνοπαιδιαί» ήταν μεγάλη γιορτή των Σπαρτιατών, που γινόταν κάθε καλοκαίρι κατά τη διάρκεια του μήνα *Φλειάσιου* και κρατούσε πέντε ή –κατ’ άλλους– δέκα ημέρες. Αρχικά η γιορτή περιοριζόταν στον χορό μόνο γυμνών παιδιών στην αγορά, προς τιμήν του Πυθαέα Απόλλωνα, της Αρτέμιδας, της Λητώς και πιθανώς του Διονύσου. Αργότερα όμως περιέλαβε γυμναστικές επιδείξεις και αθλητικούς αγώνες. Τελικά, στις γυμνοπαιδιές έπαιρναν μέρος όλοι οι άντρες της πόλης σχηματίζοντας τρεις χορούς, που αντιπροσώπευαν τις τρεις ηλικίες στη ζωή του ανθρώπου.

Ο *Δαιδαφόριος* ή *Δαδοφόριος* ήταν ο δεύτερος μήνας του ημερολογίου των Δελφών, που αντιστοιχούσε προς τον αττικό μήνα Ποσειδεώνα. Η ονομασία του, κατά πάσα πιθανότητα, προέρχεται από τη γιορτή των Δαιδαφορίων, που τελούνταν κατά τη διάρκειά του προς τιμήν του θεού Διονύσου. Ίσως όμως να πρόκειται για μία άλλη νυχτερινή γιορτή, που την περιγράφει ο Πλούταρχος.

Ο όγδοος μήνας του μακεδονικού έτους ήταν ο *Δαΐσιος*, που αντιστοιχούσε προς τον αττικό μήνα Θαρρηλιώνα (Πλούτ. Αλέξ. 16, Α'.75, Β'.76, 1). Ο Δαΐσιος, όπως και οι άλλοι μακεδονικοί μήνες, καθιερώθηκε στα μηνολόγια πολλών ελληνικών πόλεων στην Ασία, μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλέξανδρου. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι οι βασιλείς της Μακεδονίας δεν άρχιζαν ποτέ πολεμική εκστρατεία κατά τον μήνα Δαΐσιο, τον οποίον δεν θεωρούσαν αΐσιο για πολεμικές επιχειρήσεις. Μήνας με την ίδια ονομασία, όπως είδαμε στα Αράτεια, αναφέρεται από τον Πλούταρχο στο ημερολόγιο της Σικυώνας (Πλούτ. Άρατ. 53, 3).

Ο *Δαμάτριος* ήταν ο δέκατος μήνας του βοιωτικού ημερολογίου και άλλων ελληνικών πόλεων, αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα Πυανειώνα. Πιθανώς η ονομασία του να προέρχεται από το αρχαίο ρήμα *δαματρίζω*, που σημαίνει μαζεύω τα δημητριακά και συνδέεται έτσι και με τη μεγάλη θεά Δήμητρα, θεά της γεωργίας.

Ενας ανοιξιάτικος μήνας πολλών ελληνικών μηνολογίων ήταν ο *Δελφίνιος* ή *Δελφίδιος*, που πήρε την ονομασία του από τον Δελφίνιο Απόλλωνα, προστάτη των πλοίων και των ναυτιλομένων. Αναφέρεται στο ημερολόγιο της Σπάρτης και είναι αντίστοιχος με τον αττικό μήνα Θαρρηλιώνα. Επίσης, τον συναντάμε στα μηνολόγια ορισμένων μόνο δωρικών πόλεων στα νησιά του Αιγαίου και ακόμα στην Αίγινα, Θήρα και στον Ολόυντα της Κρήτης (Pauly-Wisova, RE IV 2515 κ.ε.). Κατά τη διάρκεια του μήνα αυτού πανηγυρίζονταν τα *Δελφίνια*, προς τιμήν του Δελφινίου Απόλλωνα, που στην Αθήνα γιορτάζονταν την 6η και την 7η Μουνυχιώνα, προς τιμήν και της Δελφινίας Αρτέμιδος. Η επίκληση του Απόλλωνα ως Δελφίνιου, εκτός των άλλων, ίσως να οφείλεται στο ότι οι χιλιάδες προσκυνητές που έπλεαν προς τη Δήλο, για να προσκυνήσουν τα ιερά του θεού, «έβλεπαν» αυτόν στα δελφίνια που ακολουθούσαν τα πλοία τους και τους οδηγούσαν στο ιερό νησί του.

Κατά την παράδοση των Δελφών, τον χειμώνα με το κρύο και τη λιγιστή ηλιοφάνεια ο θεός Ήλιος, ο Φοίβος-Απόλλων, εξαφανιζόταν στη χώρα των Υπερβορείων. Έτσι, τους τρεις χειμερινούς μήνες –τον *Δαιδαφόριο*, τον *Αμάλιο* και τον *Ποιότροπο* ή *Ποιτρόπιο*– καλούσαν στους Δελφούς τον φωτεινό θεό από τη χώρα της εξορίας του.

Μόλις έφτανε ο ανοιξιάτικος μήνας *Βύσιος*, την 7η ημέρα του οποίου γεννήθηκε ο θεός, πανηγύριζαν τα *Θεοφάνια*, τη γιορτή της επανόδου του και της «επιδημίας» του. Μετά τον Βύσιο ακολουθούσε ο *Θεοξένιος*, κατά τη διάρκεια του οποίου γιόρταζαν μια διπλή φιλοξενία. Οι Δελφοί φιλοξενούσαν τον προστάτη και πολιούχο θεό τους, και ο θεός φιλοξενούσε τους αθάνατους. Τον τρίτο μήνα της άνοιξης, τον *Βουκάτιο*, άρχιζαν οι μεγάλες και πλούσιες θυσίες και πανηγυρίζονταν τα Πύθια, με λιτανείες και ευχαριστήριες ακολουθίες. Στην περιγραφή μας αυτή του δελφικού ημερολογίου, δίνουμε και την άποψη άλλων ερευνητών, κατά τους οποίους ο Ποιτρόπιος ήταν πριν τον μήνα Βύσιο και αμέσως μετά ακολουθούσε ο Βουκάτιος.

Τα *Δήλια* ήταν μια μεγάλη γιορτή που γινόταν στη Δήλο σε ανάμνηση της γέννησης του Απόλλωνα και της Αρτεμης από τη Λητώ. Τα Δήλια τελούνταν κατά τον μήνα *Ιερό* του δηλιακού ημερολογίου, που αντιστοιχούσε στον αττικό μήνα Ανθεστηριώνα. Τότε ακριβώς στέλνονταν στο νησί οι «θεωρίες», ιερές αντιπροσωπείες που συνοδεύονταν από νέους και νέες για να γιορτάσουν με αγώνες, θυσίες και ύμνους τον Δήλιο Απόλλωνα. Οι αντιπροσωπείες αυτές, που στέλνονταν από τις άλλες πόλεις στη Δήλο, έδιναν μια ξεχωριστή μεγαλοπρέπεια στη γιορτή. Οι θεωρίες πολλών ελληνικών πόλεων μπορούσαν να φτάσουν στη Δήλο και κατά τη διάρκεια άλλων μηνών. Έτσι, τον δηλιακό μήνα *Βουφονιώννα*, αντίστοιχο του αττικού μήνα Βοηδρομιώνα, έφταναν στη Δήλο οι θεωρίες της Κω και της Καρύστου, ενώ τον *Απατουριώνα*, αντίστοιχο του αττικού μήνα Πυανεσιώνα, έφτανε η θεωρία της Σίφνου (B.C.H., 27, 1903, σ.72 κ.ε.). Κατά τον μήνα *Ιερό* οι Δήλιοι γιόρταζαν τα *Απολλώνια*, που ήταν ετήσια γιορτή, σε αντίθεση με τα *Δήλια* που τελούνταν ανά πέμπτο έτος (πενταετηρίς). Πολλοί συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η πανελλήνια «πενταετηρίς» γιορτή των Δηλίων ετελείτο κατά τον μήνα *Θαργηλιώνα*, κατά τον οποίον, όπως πιστευόταν, είχαν γεννηθεί στη Δήλο από τη Λητώ ο Απόλλωνας και η Αρτεμις.

Ο μήνας *Δημήτριος* του ημερολογίου της Βιθυνίας, αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα *Μεταγειτιώνα*, τιμούσε τη Δήμητρα, θεά της γεωργίας.

Ως *Διθυράμβιος* αναφέρεται κάποιος μήνας θεσσαλικών πόλεων, όπως βρέθηκε από διάφορες επιγραφές (Αρχαιολ. Εφημ. 1911, σ. 130, αριθ. 65).

Ο μήνας *Διονύσιος*, προς τιμήν του θεού Διόνυσου, αναφέρεται στα μηνολόγια πολλών ελληνικών πόλεων, ιδιαίτερα στις δωρικές αποικίες του Βοσπόρου και του Πόντου. Ο Διονύσιος αναφέρεται σε επιγραφές που βρέθηκαν στην Άγκυρα, τη Χαλκηδόνα, τη Λοκρίδα, το Βυζάντιο, την Κρήτη και το Ταυρομένιο της Σικελίας. Επίσης αναφέρεται στην Πραισό της Κρήτης, στην Ταυρική χερσόνησο και αλλού, χωρίς όμως εκεί να είναι γνωστή η αντιστοιχία του με κάποιον μήνα του αττικού ημερολογίου.

Στη Λοκρίδα αντιστοιχούσε προς τον αττικό μήνα Ποσειδεώνα. Στην Αιτωλία προς τον Γαμηλιώνα, στη Βιθυνία ήταν ο τέταρτος κατά σειρά μήνας του ημερολογίου της, που αντιστοιχούσε προς τον αττικό μήνα Ποσειδεώνα και, τέλος, στο Ταυρομένιο αντιστοιχούσε με τον αττικό μήνα Ανθεστηριώνα.

Ο *Δίος* ήταν ο πρώτος μήνας του μακεδονικού έτους, που πήρε το όνομά του από τη γιορτή *Δία* προς τιμήν του θεού Δία, η οποία ετελείτο στο Δίον της Πιερίας, θρησκευτικό κέντρο των Μακεδόνων. Ο μακεδονικός Δίος αντιστοιχούσε προς τον αττικό μήνα Πυανεσιώνα. Μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ο Δίος εισήχθη στα μηνολόγια πολλών ελληνικών πόλεων της Ασίας, διατηρώντας την ονομασία του, όχι όμως και τη σειρά του στο έτος. Έτσι, στο ημερολόγιο της Βιθυνίας ο Δίος ήταν ο έκτος μήνας του έτους, αντίστοιχος προς τον αττικό Ανθεστηριώνα.

Ο *Διόσθυος*, μήνας των Ν.Α. Δωριέων, εκτός από τη Ρόδο όπου ήταν αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα Μαιμακτηριώνα, απαντάται και στο ημερολόγιο της Σπάρτης ως

τέταρτος μήνας του έτους, αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα Ποσειδεώνα, καθώς και στην Ήλιδα αντίστοιχος προς τον αττικό Γαμηλιώνα.

Ενας μήνας που αναφέρεται στα μηνολόγια πολλών ελληνικών πόλεων ήταν ο *Διοσκόριος* ή *Διοσκούριος* ή *Διοσκορίνθιος* γνωστός από το Ημερολόγιο της Φλωρεντίας (*Hemerologium Florentinum*) και από το Β' Βιβλίο των Μακκαβαίων (ΙΑ', 21).

Ειδικά στο ημερολόγιο της Κρήτης αναφέρεται ως ο έκτος μήνας του έτους με 31 ημέρες, αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα Ανθεστηριώνα.

Σε μια συνθήκη του 2ου π.Χ. αιώνα, μεταξύ των κρητικών πόλεων Πριανσού και Ιεράπυτνας, αναφέρεται ο μήνας *Δρομήιος* της Πριανσού, αντίστοιχος προς τον μήνα *Ιμάλιο* της Ιεράπυτνας (I.G. 3, III, 4, 5). Ο *Ιμάλιος* ή *Ειμάν* ήταν ο τέταρτος μήνας του κρητικού ημερολογίου, αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα Ποσειδεώνα. Αρκετοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι ο Δρομήιος υποδηλώνει την ύπαρξη κάποιας κρητικής γιορτής με την ονομασία *Δρομεία*, αντίστοιχης με τα *Εκδύσια* της Φαιστού (Brause: *Hermes* 49, σ. 106). Άλλοι υποστηρίζουν ότι ο Δρομήιος τιμούσε τον θεό Ερμή, που έφερε την προσωνομία Δρόμιος, ως θεός της παλαιστρας και του αγώνα του δρόμου, όπως αναφέρεται σε ανάθημα από την Πολυρρήνια της Κρήτης (I.G. 2, XXIII, 10), καθώς επίσης και σε διάφορα νομίσματα.

Ο *Δύστρος*, ο πέμπτος μήνας του μακεδονικού ημερολογίου, απαντάται σε κείμενα αρχαίων συγγραφέων, σε λεξικογράφους, σε επιγραφές και σε παπύρους. Δεν υπάρχει βέβαιη ετυμολογία του ονόματός του, το μόνο βέβαιο είναι ότι αντιστοιχούσε προς τον αττικό μήνα Ανθεστηριώνα.

Ως *Ειλαίος* ή *Ιλαίος* αναφέρεται μήνας του ημερολογίου των Δελφών, αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα Εκατομβαιώνα.

Ο *Ειραφιών* είναι μήνας που υπάρχει σε επιγραφή που βρέθηκε στην Αμοργό (*Bull. Corr. Hell.* XVI, 276). Θεωρείται αντίστοιχος του αττικού μήνα Γαμηλιώνα και του ιωνικού Ληναιώνα, αφού αντιστοιχούσε στο χρονικό διάστημα από 21 Ιανουαρίου έως 19 Φεβρουαρίου. Σύμφωνα με τους ειδικούς επιστήμονες, η ονομασία του Ειραφιώνα σχετίζεται άμεσα με την επίκληση του Διονύσου Ειραφιώτη. Το επίθετο αυτό του θεού είναι αμφίβολης προέλευσης και σημασίας, και είναι ενδιαφέρουσες οι εκδοχές που παρουσιάζονται. Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι παράγεται από το «έριν φαίνειν», δηλαδή δημιουργεί έριδας, όπως κάνουν οι μεθυσμένοι, αφού ο Διόνυσος ήταν ο θεός του κρασιού. Κατ' άλλους παράγεται από το «έριφος», εφ' όσον ο Διόνυσος γεννήθηκε χωρίς μητέρα και ανατράφηκε από τις κατσίκες (έριφοι). Άλλοι θεωρούν ότι προέρχεται από το «έαρ φύω», που σχετίζεται με τη βλάστηση της άνοιξης, και άλλοι από το «ράπτω», εφ' όσον ο Δίας, μετά την κατακεραύνωση της Σεμέλης, μητέρας του Διονύσου, έρραψε το έμβρυο στον μηρό του για να συμπληρωθούν οι 9 μήνες της κύησης. Μερικοί πάλι θεωρούν ότι προέρχεται από την τροφή *Ερίφα* ή *Εριφέα*, που ανέλαβε τη διατροφή του θεϊκού βρέφους, και τέλος κάποιοι άλλοι από την πόλη *Ραφία* της Παλαιστίνης, όπου κατά την παράδοση ο Διόνυσος πέρασε τα παιδικά του χρόνια.

Στην Ηλεία η Αρτεμις λατρευόταν με την επίκληση «ελαφία», και έτσι ο μήνας προς τιμήν της ονομάστηκε *Ελάφιος* (Παυσανίας, *Ηλειακά*, ΙΓ', 11), που μάλλον αντιστοιχούσε στον αττικό μήνα Ελαφηβολιώνα. Κάθε χρόνο τη 19η του μηνός, οι μάντιες στην Ολυμπία μετέφεραν τη στάχτη από το πρυτανείο, την ανακάτευαν με νερό από τον Αλφειό ποταμό και στη συνέχεια με το μίγμα αυτό άλειφαν τον βωμό του Ολυμπίου Διός. Επίσης, κατά τη διάρκεια αυτού του μήνα ετελούντο στην Ολυμπία τα *Κρόνια* προς τιμήν του Κρόνου, ακριβώς τη νύχτα της εαρινής ισημερίας, οπότε και προσφερόταν από τους *Βασιλείς*, τους ιερείς του θεού, μεγαλοπρεπής θυσία.

Στο ημερολόγιο της πόλης Κνίδου της Μικράς Ασίας αναφέρεται ο μήνας *Ελάφριος* (Ditt. Sy II². 512, 85). Η ονομασία του οφείλεται στον *Ελάφριο Δία*, επίθετο με το οποίο λατρευόταν ο πατέρας των θεών στην Κρήτη και σε άλλες ελληνικές πόλεις.

Σε επιγραφή των Δελφών, ονομάζεται *Ενδέκατος* κάποιος μήνας του ημερολογίου των Φωκαέων, αντίστοιχος προς τον βοιωτικό Βουκάτιο και τον αττικό Γαμηλιώνα. Η ονομασία αυτή μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι σε μερικές ελληνικές πόλεις δεν υπήρχε ιδιαίτερη ονομασία των μηνών, αλλά γινόταν απλή αριθμητική διάκρισή τους.

Ο μήνας *Ελευσίνιος* της Σπάρτης, αντίστοιχος προς τον αττικό Ανθεστηριώνα, πήρε την ονομασία αυτή γιατί κατά τη διάρκειά του τελούνταν τα Μικρά Ελευσίνια.

Ο *Ερμαίος* ή *Ερμείος* ως μήνας αφιερωμένος στον Ερμή αναφερόταν στα μηνολόγια πολλών ελληνικών πόλεων, όπως στο Αργος, αντίστοιχος προς τον αττικό Γαμηλιώνα, στην Επίδαυρο, την Κρήτη και τη Βιθυνία, αντίστοιχος προς τον αττικό Πυανεψιώνα, στη Βοιωτία, αντίστοιχος προς τον αττικό Ανθεστηριώνα ή κατ' άλλους προς τον αττικό Ελαφηβολιώνα, και στη Θεσσαλία αντίστοιχος με τον αττικό Θαραγηλιώνα. Κατά τη διάρκειά του γιορτάζονταν στην Αθήνα και σε άλλες ελληνικές πόλεις τα *Ερμαία*, με παλαιστικούς αγώνες και γυμνάσια. Στην Αλικαρνασσό ο αντίστοιχος μήνας ονομαζόταν *Ερμαιών*.

Στο ημερολόγιο των Λακώνων απαντάται ο μήνας *Ηράσιος*, όπως αναφέρει ο λεξικογράφος Ησύχιος ο Αλεξανδρεύς (5ος μ.Χ. αιώνας). Ήταν ο δεύτερος μήνας του έτους και αντιστοιχούσε με τον αττικό μήνα Πυανεψιώνα. Η ονομασία του οφείλεται στη γιορτή της Ηρας τα *Ηραία* ή *Ηράσια*, που τελούνταν με μεγαλοπρέπεια στο Αργος, την Ηλιδα και τη Σάμο. Στο Αργος τα Ηραία τελούνταν ανά τετραετία στο μέσον του δεύτερου έτους κάθε Ολυμπιάδας και ήταν η επισημότερη από τις γιορτές της πόλης. Στην Ηλιδα πάλι ανά τετραετία τελούνταν τα Ηραία κατά το τέταρτο έτος κάθε Ολυμπιάδας, με αγώνες δρόμου παρθένων στο στάδιο της Ολυμπίας. Από τη γιορτή των Ηραίων ονομάστηκε *Ηραίος* ο δωδέκατος μήνας των Δελφών, αντίστοιχος με τον αττικό Πυανεψιώνα, και ο πρώτος μήνας των Βιθυνών, αντίστοιχος με τον αττικό Βοηδρομιώνα.

Τα *Θεοδαΐσια* ήταν γιορτή των αρχαίων Ελλήνων αντίστοιχη προς τα *Θεοξένια*. Κατ' αυτήν παρετίθεντο γεύματα προς τιμήν του Διονύσου, ο οποίος υπετίθετο ότι έπαιρνε μέρος σ' αυτά, γι' αυτό εκαλείτο *Θεοδαΐσιος*. Στη γιορτή των Θεοδαΐσιων οφείλει την ονομασία του ο κρητικός μήνας *Θεοδαΐσιος*, αντίστοιχος προς τον αττικό Ελαφηβολιώνα.

Τα *Θεοξένια* ήταν γιορτή που ετελείτο κυρίως στους Δελφούς, προς τιμήν του *Θεοξένιου Απόλλωνα*. Κατά τη διάρκειά της υπετίθετο ότι ο εορταζόμενος θεός φιλοξενούσε και τους άλλους. Τα Θεοξένια πανηγυρίζονταν κατά τη διάρκεια του μήνα *Θεοξένιου*, αντίστοιχου προς τον αττικό μήνα Σκιροφοριώνα.

Τα *Θεσμοφόρια* ήταν γιορτή προς τιμήν της Δήμητρας της Θεσμοφόρου, η πιο διαδεδομένη και ίσως η αρχαιότερη από όλες τις ελληνικές γιορτές. Η γιορτή περιλάμβανε παρακλήσεις και συμβολισμούς που σχετίζονταν τόσο με τη γονιμότητα της γης, όσο και με την ευγονία και την πολυτεκνία των γυναικών. Τα αθηναϊκά Θεσμοφόρια, όπως είδαμε στο αθηναϊκό ημερολόγιο, διαρκούσαν από την 9η μέχρι τη 13η Πυανεψιώνα. Τα Θεσμοφόρια όμως πανηγυρίζονταν σχεδόν σε όλες τις ελληνικές πόλεις, και στη γιορτή αυτή οφείλει την ονομασία του ο *Θεσμοφοριών*, ο πρώτος μήνας του κρητικού ημερολογίου, αντίστοιχος με τον αττικό Βοηδρομιώνα. Στο ροδιακό και στο σικελικό μηνολόγιο υπάρχει ο μήνας *Θεσμοφόριος*, αντίστοιχος προς τον αττικό Πυανεψιώνα.

Ο μήνας Ιτώνιος του θεσσαλικού ημερολογίου, αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα Γαμηλιώνα, τιμά την Αθηνά Ιτωνία.

Ληναιών ονομαζόταν μήνας του ημερολογίου των ιωνικών πόλεων της Μικράς Ασίας, που παρουσιάζεται όμως στα μηνολόγια και πολλών άλλων ελληνικών πόλεων, όπως της Δήλου, της Αμοργού, της Μυκόνου, της Ερέτριας, της Κυζίκου, της Λαμψάκου, της Περίνθου κ.ά. Ο Ληναιών ήταν αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα Γαμηλιώνα. Ο μήνας αυτός πήρε την ονομασία του από τα *Λήναια*, γιορτές προς τιμήν του Ληναίου Διονύσου, που τελούνταν κατά τη 12η ημέρα του, ενώ στην Αθήνα από την 9η έως την 11η του Γαμηλιώνα. Το όνομα αυτό έφερε ο Διόνυσος επειδή, στο ιερό του –στο Λήναιον της Αθήνας– υπήρχε ληνός (πατητήρι), και επειδή τη βοήθειά –ειδικά του Ληναίου Διονύσου– ζητούσαν αυτοί, που στα πατητήρια πάταγαν τα σταφύλια. Τα Λήναια στην Αθήνα τελούνταν με πομπή υπό την ηγεσία του άρχοντα-βασιλιά, και τότε ψαλλόταν ο πανηγυρικός ύμνος του Διονύσου, που άρχιζε με την προσφώνηση: Η□ενΎμ’ ηΙαλψε πμοωτοδήταΘ. Η πομπή κατέληγε στο Λήναιο και εκεί θυσιαζόταν τράγος, ενώ ο χορός γύρω από τον βωμό έψελνε διθυραμβικές ωδές στον θεό Διόνυσο.

Ο μήνας *Παρθένιος* του ημερολογίου της Ηλίδας, αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα Βοηδρομιώνα, τιμούσε την παρθένα θεά Αθηνά.

Στην Αιολίδα, κατά τον μήνα *Παρνοπίωνα*, λάτρευαν τον Απόλλωνα Παρνόπιο, προστάτη των αγρών από τις ακρίδες.

Κατά πάσα πιθανότητα, ο μήνας *Στράτειος* του ημερολογίου της Βιθυνίας, αντίστοιχος προς τον αττικό μήνα Μουνιχιώνα, τιμά τον θεό Δία ή τον Αρη, από το επίθετό του Στράτιος που σημαίνει στρατιωτικός, πολεμικός.

Λίγο μακρύτερα από την κυρίως Ελλάδα, οι ελληνικές αποικίες της Σικελίας (Μεγάλη Ελλάδα), κατά τους ανοιξιάτικους και φθινοπωρινούς μήνες, είχαν καθιερώσει γιορτές προς τιμήν της θεάς Δήμητρας, προστάτιδας του νησιού: τα *Ανθεςφόρια*, τα *Θεογάμια*, τα *Ανακαλυπτήρια*, τα *Κόρεια* και τα *Θεσμοφόρια*, στα οποία κοινή ήταν η λατρεία και της Περσεφόνης.

Αλλωστε, ο μύθος της Δήμητρας και της Περσεφόνης σχετίζεται με την αναγέννηση της φύσης. Ο ποιητικός μύθος της Περσεφόνης, που περνούσε διαδοχικά τους έξι μήνες του έτους με τη μητέρα της και τους άλλους θεούς στον πάνω κόσμο, και τους υπόλοιπους έξι με τον σύζυγό της τον Πλούτωνα στον κάτω κόσμο, ουσιαστικά συμβολίζει τη διαδοχή της άνοιξης και του καλοκαιριού, οπότε αναγεννάται η φύση και αναδημιουργείται η ζωή σε αντιδιαστολή με τον άγριο χειμώνα, τότε που η ζωή ατονεί και η φύση βρίσκεται στη χειμερία νάρκη της.

Τέλος, οι Ρωμαίοι τιμούσαν κι αυτοί τη θεά Δήμητρα, την οποία ονόμαζαν Ceres, ενώ Cerealia ονομαζόταν η γιορτή της που ετελείτο την περίοδο της άνοιξης.

Εκτός από τις τοπικές, υπήρχαν και τέσσερις μεγάλες πανελλήνιου χαρακτήρα γιορτές: τα Ολύμπια στην Ολυμπία, τα Ισθμια στην Κόρινθο, τα Πύθια στους Δελφούς και τα Νέμεα στη Νεμέα.

Τα *Ολύμπια* ήταν ήταν η επισημότερη από τις τέσσερις εθνικές γιορτές των αρχαίων Ελλήνων. Η γιορτή αυτή ετελείτο στην Ολυμπία και τιμούσε τον Ολύμπιο Δία με πανελλήνιους αγώνες (επίσημα από το 776 π.Χ.). Από την 30ή Ολυμπιάδα (656 π.Χ.) άρχισαν –κατ’ απομίμηση– να γιορτάζονται Ολύμπια και στην υπόλοιπη Ελλάδα, ενώ από την 40ή Ολυμπιάδα (616 π.Χ.) καθιερώθηκαν και από τους Έλληνες της Μικράς Ασίας και της Μεγάλης Ελλάδας. Τα Ολύμπια και τους Ολυμπιακούς αγώνες θα τους δούμε αναλυτικά σε ιδιαίτερη παράγραφο.

Η μεγαλοπρεπέστερη –μετά τα Ολύμπια– εθνική γιορτή ήταν τα *Ισθμια* προς τιμήν του θεού Ποσειδώνα στον Κορινθιακό Ισθμό, απ’ όπου πήρε την ονομασία της. Η γιορτή ιδρύθηκε από τον Σίσυφο προς τιμήν του Μελικέρτη, ενώ από την εποχή του Θησέα η γιορτή ετελείτο προς τιμήν του θεού Ποσειδώνα. Από τη 19η Ολυμπιάδα (700 π.Χ.) τα Ισθμια πανηγυρίζονταν ανά τρία έτη, στο πρώτο και στο τρίτο έτος εκάστης

Ολυμπιάδας. Τα Ίσθμια του πρώτου έτους πανηγυρίζονταν στον αττικό μήνα Εκατομβαιώνα, ενώ εκείνα του τρίτου έτους στον Μουνυχιώνα ή τον Θαργηλιώνα.

Τα Πύθια τελούνταν προς τιμήν του Πύθιου Απόλλωνα στο ιερό του θεού στους Δελφούς. Αρχικά τα Πύθια ήταν επιτάμιος μουσικός αγώνας προς τιμήν του Δράκοντα Πύθωνα, τέκνου της Γης. Διεξάγονταν ανά οκταετία σε ανάμνηση της οκταετούς εξορίας του Απόλλωνα στην χώρα των Υπερβορείων για τον φόνο του Πύθωνα. Αργότερα, μετά από πρόταση των Αμφικτυόνων, τα Πύθια μετατράπηκαν σε πεντετηρικούς εθνικούς αγώνες και εμπλουτίστηκαν με γυμνικούς και ιππικούς αγώνες. Τα Πύθια διαρκούσαν πέντε ημέρες και διεξάγονταν το τρίτο έτος εκάστης Ολυμπιάδας στον δελφικό μήνα Βουκάτιο, αντίστοιχο προς τον αττικό Μεταγειτινιώνα. Τα Πύθια ως εθνική γιορτή άρχισαν να τελούνται από την 49η Ολυμπιάδα, δηλαδή από το 580 π.Χ. Από τη έτος αυτό αρχίζει και η χρονολογία των Πυθιάδων –το διάστημα εκάστης τετραετηρίδας κατά την οποία γιορτάζονταν τα Πύθια. Τα Πύθια, όπως και τα Ολύμπια, καταργήθηκαν το 393 μ.Χ.

Τα Νέμεα ή τα Νέμεια ήταν πανελλήνιοι αγώνες, που τελούνταν επίσημα από την 50ή Ολυμπιάδα (576 π.Χ.) στη Νεμέα ανά διετία, στο δεύτερο και τέταρτο έτος εκάστης Ολυμπιάδας κατά τον μήνα Σκироφοριώνα ή Εκατομβαιώνα. Κατά τον Σχολιαστή του Πίνδαρου, τα Νέμεα ιδρύθηκαν από τον Ηρακλή σε ανάμνηση του πρώτου άθλου του, όταν σκότωσε δηλαδή το λιοντάρι της Νεμέας, ή προς ανάμνηση του θανάτου του μικρού Οφέλτου, ηγεμόνα και ιερέα της Νεμέας. Οι αγώνες διαρκούσαν πολλές ημέρες, κατά τις οποίες επιβαλλόταν εκεχειρία.

Κάθε ελληνική, λοιπόν, πόλη είχε διαφορετικό ημερολόγιο. Όλα τα ελληνικά ημερολόγια, μέχρι τη ρωμαϊκή περίοδο, ήταν σεληνιακά και διατηρούσαν προσεγγιστικά μια σταθερή σχέση με τις εποχές του έτους, χρησιμοποιώντας –όταν ήταν απαραίτητο– έναν δέκατο τρίτο εμβόλιμο μήνα (σεληνοηλιακά ημερολόγια). Συνήθως, όμως, η παρεμβολή του εμβόλιμου μήνα γινόταν από τους τοπικούς άρχοντες, και ως εκ τούτου ήταν διαφορετική για τα διάφορα ημερολόγια, εκτός του γεγονότος ότι ήταν και ακανόνιστη. Επίσης, διαφορετική ήταν και η αφετηρία του έτους για τα διάφορα ελληνικά ημερολόγια. Στον πίνακα που ακολουθεί, δίνονται τα μηνολόγια των κυριοτέρων πόλεων και περιοχών της αρχαίας Ελλάδας.

Οι ονομασίες των μηνών των κυριοτέρων πόλεων και περιοχών της αρχαίας Ελλάδας

Σημερινοί	Αθήνα	Σπάρτη	Αργος
Ιαν./Φεβ.	Γαμηλιών	(;)	Ερμαίος
Φεβ./Μαρτ.	Ανθεστηριών	Ελευσίσιος	Αρνείος
Μαρτ./Απρ.	Ελαφηβολιών	Αρτεμίσιος	(;)
Απρ./Μάιος	Μουνυχιών	Γεράστιος	(;)
Μάιος/Ιουν.	Θαργηλιών	Δελφίνιος(;)	(;)
Ιουν./Ιουλ.	Σκироφοριών	Φλειάσιος	Πάναμος
Ιουλ./Αύγ.	(*)Εκατομβαιών	Εκατομβεύς	Αγυιέος
Αύγ./Σεπτ.	Μεταγειτινιών	Κάρνειος	Κάρνειος
Σεπτ./Οκτ.	Βοηδρομιών	(*)Πάναμος	(;)
Οκτ./Νοεμ.	Πυανεψιών	Ηράσιος	(;)
Νοεμ./Δεκ.	Μαιμακτηριών	Απελλαίος	(;)
Δεκ./Ιαν.	Ποσειδεών	Διόσθιος	(;)

(*) = Αρχή του αντίστοιχου έτους.

Επίδαυρος	Βοιωτία	Δελφοί	Ήλιδα
Ποσίδαίος	(*)Βουκάτιος	Αμάλιος	Διόσθυος
Αρταμίσιος	Ερμαίος	Βύσιος	(;)
Αγριάνιος	Προστατήριος	Ποιτρόπιος(;) Ελάφιος	
Πάναμος	Αγριώνιος	Αρτεμίσιος	(;)
Κύκλιος(;)	Ομαλώιος	Ηράκλειος(;)	(;)
Απελλαίος	Θειλούθιος	Θεοξένιος(;)	(;)
(*)Αζόσιος(;)	Ιπποδρόμιος	(*)Ιλαίος	(;)
Κάρνειος	Πάναμος	Βουκάτιος	Απολλώνιος
Παραράτιος(;)Παμβοιώτιος(;)		Βοαθόιος	Παρθένιος(;)
Ερμαίος	Δαμάτριος	Ηραίος(;)	Αλφειός(;)
Γάμος(;)	Αλκυμένιος	(*)Απελλαίος	Αθαναίος(;)
Τέλεος(;)	(;)	Δαιδοφόριος(;)	Θυίος(;)

(*) = Αρχή του αντίστοιχου έτους.

Δήλος	Ρόδος	Θεσσαλία	Κρήτη
Ληναίων	Μεταγείτιος	Ιτόνιος	Αγυιός
Ιερός(;)	Σμίνθιος(;)	Πάνημος	Διοσκούριος
Γαλαξιών	Αρταμίσιος	Θεμίσιος	Θεοδαίσιος
Αρτεμισιών	Αγριάνιος	Αγαγύλιος	Ποίτιος (Πόντος)
Θαρηγλιών	Υακίνθιος	Ερμαίος	Γαλίνθιος
Πάνημος	Πάναμος	Απολλώνιος	Υπερβέρετος
(*)Εκατομβαιών	Δάλιος	Λεσχανόριος(;)	Νεκύσιος
Μεταγειτινιών	Κάρνειος	Αφριος	Βασίλειος
Βουφονιών	Βαδρόμιος	Θυίος	(*)Θεσμοφοριών
Απατουριών	(*)Θεσμοφόριος	Ομαλώιος	Ερμαίος
Αρεσιών(;)	Διόσθυος	Ιπποδρόμιος	Μετάρχιος
Ποσειδεών	Θευδαίσιος	Φυλλικός	Ιμάλιος (Ειμάν)

(*) = Αρχή του αντίστοιχου έτους.

Μακεδονία	Κύπρος	Κύπρος
Περίτιος	Ιουλαίος	Καισάριος
Δύστρος	Νερωναίος	Σεβαστός
Ξανθικός	Δρουσαίος	Αυτοκρατορικός
Αρτεμίσιος	(*)Αφροδίσιος	Δημαρχεξούσιος
Δαίσιος	Αγχισαίος	Πληθύπατος
Πάνημος	Ρωμαίος	Αρχιερεύς
Λώος	Αινεαδέος	Εστιος
Γορπιαίος	Καπιτώλιος	Ρωμαίος
Υπερβερεταίος	Σεβαστός	(*)Αφροδίσιος
(*)Δίος	Αγριππαίος	Απογονικός
Απελλαίος	Λιβαίος	Αίνειος
Αυδυναίος	Οκτάβιος	Ιούλιος

(*) = Αρχή του αντίστοιχου έτους.

<u>Βιθυνία</u>	<u>Σικελία</u>
Ηράκλειος	Αγριάνειος
Δίος	(;)
Βενδιδαίος	Θευδάσιος
Στράτειος	Αρταμίσιος
Περιέπιος	(;)
Άρειος	Βαδρόμιος
Αφροδίσιος	Υακίνθιος
Δημήτριος	Κάρνειος
(*) Ηραίος	Πάναμος
Ερμαίος	Θεσμοφόριος
Μητρώος	Δάλιος
Διονύσιος	(;)

(*) = Αρχή του αντίστοιχου έτους.